

Selvitys lasten tapaturmien ehkäisystä

Lapsen turvaksi -hanke 2007–2009

MLL
MANNERHEIMIN
LASTENSUOJELULIITTO

Onni löytyy arjesta.

Julkaisija

Mannerheimin Lastensuojeluliitto

Toinen linja 17

00530 Helsinki

p. 075 324 51

www.mll.fi

Selvityksen tekijä: Ritva Paavonheimo

Kiitokset Lapsen turvaksi -hankkeen ohjausryhmälle:

Juha Hassila, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö

Elisabeth Kajander, Folkhälsan

Marja Kurenniemi, Stakes

Laura Loikkanen, Liikenneturva

Anne Lounamaa, Kansanterveyslaitos

Jaana Markkula, Kansanterveyslaitos

Kristiina Myllyrinne, Suomen Punainen Risti

Heidi Peltonen, Opetushallitus

Marie Rautava, Mannerheimin Lastensuojeluliitto

Mirka Råback, Kansanterveyslaitos

Seppo Soine-Rajanummi, Mannerheimin Lastensuojeluliitto

Ulkoasu ja taitto: Virpi Liinoja

Kuvat: Tero Sivula/Kuvakori, Antero Aaltonen

Lapsen turvaksi -hanketta rahoittaa sosiaali- ja terveysministeriö.

ESIPUHE

Lapsen turvaksi -hanke kehittää lasten tapaturmien ehkäisyä päiväkodeissa, kouluissa sekä kuntien ja järjestöjen lapsi- ja perhetoiminnassa. Hanke on Mannerheimin Lastensuojeluliiton, Folkhälsanin, Kansanterveyslaitoksen, Liikenneturvan, Opetushallituksen, Stakesin, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestön sekä Suomen Punaisen Ristin yhteistyöhanke, jonka päämääränä on luoda pysyvä, valtakunnallinen koordinaattorakenne lasten tapaturmien ehkäisyn kehittämiseen. Hanke on erinomainen esimerkki viranomaisten ja järjestöjen yhteistyöstä lasten hyvinvoinnin parantamiseksi.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto on työssään aina korostanut turvallisen ja lapsiystävällisen ympäristön merkitystä. Tapaturmien ehkäisy on osa liiton terveyden edistämisen työtä. Lapsen terveyden edistämisessä keskeistä on lapsen psyykkisen, fyysisen ja sosiaalisen turvallisuuden vahvistaminen. Liitto edistää kaikessa toiminnassaan lasten osallisuutta, mikä tarkoittaa lapsen mahdollisuutta vaikuttaa elinympäristöönsä ja häntä itseään koskeviin asioihin. Osallisuus vahvistaa lapsen toimintakykyä ja omanarvontunnetta. Lapsen turvaksi -hankkeessa lapset osallistuvat vaaranpaikkojen kartoitukseen ja turvallisuuden parantamiseen. Tämä vahvistaa heidän kykyään tehdä terveyttä ja turvallisuutta tukevia valintoja.

Lämmin kiitos Lapsen turvaksi -hankkeen suunnittelija Ritva Paavonheimolle selvityksen laatimisesta sekä hankkeen ohjausryhmän jäsenille arvokkaasta asiantuntija-avusta.

Marie Rautava
Ohjelmajohtaja

TIIVISTELMÄ

Lapsille tapahtuu Suomessa vuosittain arviolta 100 000 tapaturmaa. Vaikka kuolemaan johtaneet tapaturmat ovatkin vähentyneet, lievemmät tapaturmat ovat yleisiä ja tapaturmat ovat edelleen lasten yleisin kuolinsyy. Tapaturmat eivät ole sattumanvaraisia onnettomuuksia, vaan ehkäistävissä olevia tapahtumia.

Tässä Lapsen turvaksi -hankkeessa (2007–2009) tehdyssä selvityksessä on kartoitettu lasten tapaturmien ehkäisyä erityisesti päiväkodissa ja koulussa. Selvitys tarjoaa tietoa lasten tapaturmien ehkäisyn lainsäädännöstä ja ohjeistuksista, toimijatahoista sekä teoriamalleista. Selvitykseen on koottu tapaturmien ehkäisyn nykyisiä käytäntöjä, aineistoja ja koulutuksia. Lisäksi selvitys sisältää ehdotuksia lasten tapaturmien ehkäisyn kehittämiseksi.

Tapaturmien ehkäisy voi olla joko aktiivista tai passiivista. Käytettävissä olevia strategioita ovat kasvatusta, ympäristön ja tuotteiden suunnittelu, rakentaminen ja muokkaaminen, säännöt ja säädökset. Turvallisuustietoisuuden ja toimintakäytäntöjen kehittäminen ja ylläpitäminen edellyttävät jatkuvaa suunnitelmallista ja määrätietoista otetta.

Selvityksen mukaan päiväkotien ja koulujen nykykäytännöissä on vielä kehitettävää. Päiväkodeissa kehittämistä tarvitaan esimerkiksi leikkipaikkojen, leikkivälineiden ja porttien kunnossapidossa. Päiväkodeista voi myös puuttua kirjalliset ohjeet lasten karkaamistapauksia tai muita vaaratilanteita varten. Kouluissa on puutteita muun muassa työolojen tarkastuksissa, riskikartoituksissa sekä tapaturmien ehkäisyssä liikuntatunneilla. Sekä päiväkodeissa että kouluissa on kehitettävää yhteisissä toimintatavoissa, tapaturmien kirjaamisessa ja dokumentoinnin hyödyntämisessä ennaltaehkäisyssä sekä ensiapuvalmiuksien ylläpidossa.

Yhtenä epäkohtana voidaan nähdä riittävän kattavien ohjeiden puuttuminen. Tätä puutetta paikkaamaan on Stakes ja sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö julkaissut keväällä 2008 ohjeiston päivähoidon turvallisuussuunnitteluun. Samanlainen ohjeisto voisi olla tarpeen myös kouluille. Ohjeistukset eivät ole kuitenkaan lainsäädännön tavoin sitovia. Keskeistä onkin rakentaa sellainen toimintakulttuuri, jossa huomioidaan joka päivä turvallisuus ja tapaturmien ennaltaehkäisy.

Lasten tapaturmien ehkäisyn mallien määrää, monipuolisuutta ja tunnettavuutta on syytä lisätä. Kokonaisvaltaiselle lähestymistavalle yksittäisten tietojen ja toimenpiteiden sijasta on tarvetta. Erilaista aineistoa ja materiaalia tapaturmien ehkäisyyn on kohtuullisesti saatavissa verkossa, mutta niiden ajanmukaisuudesta pitää jatkuvasti huolehtia. Päivähoidolle ja kouluille räätälöidylle täydennyskoulutukselle on jatkuva tarve. Johto on ensiarvoisen tärkeässä asemassa, jotta henkilökunta saa tietoa koulutuksista ja osallistuu niihin. Päiväkotien ja koulujen henkilöstön koulutuksesta ja ensiapuvalmiuksista on huolehdittava säännöllisesti ja myös sijaiset tulee perehdyttää yksikön turvallisuuskäytäntöihin.

Turvallista ympäristöä tulee kehittää yhteistyössä kotien kanssa. Tapaturmien ehkäisyn lähtökohtana on lasten tarpeiden huomioiminen ja lasten osallisuus tapaturmien ehkäisyn suunnitteluun. Osallisuuden on todettu lisäävän hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuuden tunnetta. Tasapaino lasten liikkumisen, ympäristösuhteen luomisen ja turvallisuuden välillä on myös keskeistä. Lasta tulee kannustaa liikkumiseen, mutta samalla suojella vaaroilta. Rakennettua ympäristöä tulee muokata jo kaavoitus- ja suunnitteluvaiheessa lapsiystävälliseksi.

Tapaturmien ennaltaehkäisy on tarpeellista nähdä osana terveyden edistämistä. Kun tapaturmien ennaltaehkäisy saadaan yhdessä terveyden edistämisen kanssa nostetuksi kunnissa päättäjä- ja strategiatasolle, niiden toteutumista myös seurataan.

Yhteistyötä eri toimijoiden, muun muassa kotien, viranomaisten, kunnan eri sektoreiden, järjestöjen ja päättäjien kesken tulee tiivistää. Pysyvien rakenteiden ja jatkuvuuteen perustuvan tapaturmatorjunnan aikaansaaminen on merkityksellistä niin valtakunnallisesti kuin paikallisestikin. Safe Community -toimintamalli on esimerkki paikallisten toimijoiden aktiivisesta yhteistyöstä tapaturmien ehkäisemiseksi. Tapaturmien ehkäisykäytännöt ja -menetelmät pitää saada kaikkien yhteiseen käyttöön.

Asiasanat: lapset, koululaiset, tapaturmat, ehkäisy, terveyden edistäminen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	5
2. TEOREETTISTA TAUSTAA	7
2.1 Käsitteitä ja määrittelyjä.....	7
2.2 Malleja tapaturmien ehkäisyyn.....	8
3. LASTEN TAPATURMIEN EHKÄISY	12
3.1 Lainsäädäntö.....	12
3.2 Lasten tapaturmien ehkäisyn toimija- ja vaikutustahot	14
3.3 Tapaturmien torjunta arjen toimintaympäristöissä.....	16
3.3.1 Päiväkoti	16
3.3.2 Peruskoulu	19
3.4 Tapaturmien ehkäisyn käytäntöjä	22
3.4.1 Kasvatus.....	23
3.4.2 Ympäristön suunnitteleminen ja muokkaaminen.....	25
3.4.3 Kuntatason toimintamalli.....	26
3.5 Aineistot ja koulutus	27
4. YHTEENVETO JA PÄÄTELMÄT	29
LÄHTEET	32
LIITTEET	38
Liite 1 Valtakunnallisia toimintaohjelmia, linjauksia ja suosituksia	38
Liite 2 Haddonin malli tapaturmien ehkäisyyden keinoista.....	43
Liite 3 Aineistoja ja turvallisuuskasvatusta lasten tapaturmien ehkäisyyn	45
Liite 4 Koulutusta lasten tapaturmien ehkäisyyn	50
Liite 5 Tapaturmien ehkäisykampanjoita	51
Liite 6 Ulkomaisia lasten tapaturmien ehkäisyaineistoja	52

1. JOHDANTO

Lapsen turvaksi -hanke (2007–2009) on Mannerheimin Lastensuojeluliiton koordinoima ja yhdessä Folkhälsanin, Kansanterveyslaitoksen, Liikenneturvan, Opetushallituksen, Stakesin, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestön ja Suomen Punaisen Ristin kanssa toteuttama hanke. Pitkän aikavälin tavoitteena on vähentää lasten tapaturmia ja niistä aiheutuvien poliklinikakäyntien ja sairaalahoitokasojen määrää. Hankkeessa kehitetään ja kokeillaan päivähoitoon, kouluun ja järjestöjen lapsitoimintaan soveltuvia toimintamalleja, aineistoja ja koulutusta lasten tapaturmien ehkäisyyn.

Tapaturmat ovat Suomessa yleisin 1–14-vuotiaiden lasten kuolemansyy. Huolimatta lasten tapaturmaisten kuolemien lukumääräisestä vähenemisestä, sairaalahoitoa vaativien tapaturmien määrä ei ole vähentynyt viimeisen 20 vuoden aikana. (Kansanterveyslaitos 2007, Tilastokeskus 2007.) Vuosittain tapaturmista aiheutuu noin 8 000 sairaalahoitokertaa ja lääkäriä käy tapaturman vuoksi joka kymmenes alle 15-vuotias lapsi (STM 2004:14, 196). Lapsille tapahtuu joka vuosi arviolta 100 000 tapaturmaa (Korhonen 2007, 128). Viimeisten vuosikymmenten aikana tieliikenne ja hukkiminen ovat olleet suurimmat tämän ikäryhmän tapaturmaisten kuoleman aiheuttajat (Mattila 2005, 20, Kansanterveyslaitos 2007, Tilastokeskus 2007).

Tieliikenneonnettomuuksissa viidesosa jalankulkijoiden henkilövahingoista tapahtuu lapsille (Sisäasiainministeriö 2004, 64). Liikenneturvan tilastokatsauksen mukaan tieliikenteessä kuoli vuosina 2003–2007 keskimäärin 15 ja loukkaantui 640 alle 15-vuotiasta lasta vuodessa. Kuolemaan johtaneet tapaturmat tapahtuivat pääosin taajamien ulkopuolella ja loukkaantumiset taajamissa. Henkilövahingoista tapahtui 30 % polkupyöräilijöille ja 16 % jalankulkijoille. Pyörällä liikkuvien 10–14-vuotiaiden lasten loukkaantumisriski on yli kaksinkertainen verrattuna koko väestöön. Myös jalankulkijoina liikkuvien lasten loukkaantumisriski on lähes kaksinkertainen koko väestöön verrattuna. (Liikenneturva 2008.)

Koulutapaturmien ehkäisyhankkeessa (Lounamaa ym. 2005, 51) arvioitiin, että peruskouluissa on kouluvuoden aikana lähes 6 000 murtumaepäilyä. Vähäisempiä tapaturmia ei rekisteröidä systemaattisesti eikä niistä ole valtakunnallisia tilastoja. Terveystieteiden, opettajan tai päiväkotihenkilökunnan hoitamista tapaturmista tai niihin johtaneista tekijöistä ei ole yhtenäistä tietoa. Stakesin Kouluterveyskyselyssä (2007) koulutapaturma (joko koulussa tai koulumatkalla) oli tapahtunut 21 %:lle peruskoulun 8.- ja 9.-luokkalaisista vastaajista vuoden aikana.

Tehyn päivähoitoselvityksessä 74 % vastaajista arvioi, että omalla päivähoiton työpaikalla lapsia loukkaantuu muutaman kerran vuodessa. Vastaajista 11 % arvioi, että loukkaantumisista sattuu joka kuukausi ja 2 %:n mukaan joka viikko. (Honkalampi ym. 2006, 29.) Vaikka vakavia onnettomuuksia sattuu päivähoitossa harvoin, päivähoiton turvallisuuden parantamiseksi tarvitaan edelleen toimenpiteitä (Palosaari ja Saarsalmi 2006, 11, 36).

Lapselle tapaturmasta mahdollisesti aiheutuvia elinikäisiä seurauksia ja kärsimyksiä on vaikea mitata rahalla. Vahinkojen kustannuksia voidaan silti laskea erilaisilla malleilla. On esimerkiksi laskettu, että pyöräilyonnettomuudessa vakavasti loukkaantuneen (liikuntavammasta aiheutuva 75 % invaliditeetti) 10-vuotiaan koululaisen kustannukset kunnalle ovat noin 221 000–223 000 euroa. (Tavaststjerna 2007.)

Lapset ovat tapaturmien ja niiden ennaltaehkäisyn keskeinen kohderyhmä (STM 2003:29, 11). WHO:n (2005, 11) mukaan lapset ja nuoret ovat erityisasemassa tapaturmien ehkäisytyössä, koska: 1) lapset ovat haavoittuvaisempia fyysisille iskuille kuin aikuiset, 2) lapset elävät aikuisille suunnitellussa maailmassa, eivätkä osaa aina arvioida tilanteiden tai tuotteiden mahdollisia vaaroja, 3) lapsilla on tasa-arvoinen oikeus terveyteen ja turvalliseen ympäristöön ja 4) lasten ja nuorten tapaturmilla on suuri taloudellinen merkitys yhteiskunnalle. MacKayn ynnä muiden (2006, 4) mukaan lasten erityisaseman vuoksi lasten on oltava ennaltaehkäisevän työn keskipisteenä ja osallisia alusta lähtien. Ennaltaehkäisyssä on tärkeää huomioida lasten kehitysvaiheet ja niille tyypilliset tapaturmat. Lisäksi ehkäisytyötä tulisi kohdistaa elämässään kaikkein haavoittuvimpiin lapsiin, joiden on todettu olevan alttiimpia myös tapaturmille.

Tämän selvityksen tarkoituksena on kartoittaa lasten tapaturmien ehkäisyä Suomessa tarkastellen erityisesti päiväkotia ja koulua. Selvityksessä kuvataan nykytilannetta, olemassa olevia käytäntöjä, aineistoja ja koulutuksia. Samoin kartoitetaan tapaturmien ehkäisyä koskevaa lainsäädäntöä, normeja ja ohjeita. Tapaturmien ehkäisyä käsitellään useissa eri laeissa, samoin monissa valtakunnallisissa ohjelmissa ja laatusuosituksissa. Selvityksen tiedonlähteenä on käytetty julkaistuja selvityksiä, tutkimuksia ja muuta kirjallista materiaalia. Selvitys on tarkoitettu tietopaketti tapaturmien ehkäisytyötä tekeville ja siitä kiinnostuneille.

2. TEOREETTISTA TAUSTAA

2.1 Käsitteitä ja määrittelyjä

Tapaturmiin ja niiden ennaltaehkäisyyn suhtautumiseen vaikuttavat tapaturmia ja niiden syitä koskevat käsitykset. Tämän vuoksi on tärkeää, että eri toimijat käyttävät yhteisiä käsitteitä tai niiden käyttömerkitys tuodaan esille. Selvityksessä käytetyt keskeisimmät käsitteet on määritelty seuraavasti:

Tapaturma on odottamaton, ulkoisten tekijöiden aiheuttama ja terveyttä vahingoittava tapahtuma. Se on yksittäisten ja peräkkäisten tapahtumien sarja, joka johtaa vahingollisiin seurauksiin. (Raminen 2002.)

Fyysinen vamma syntyy, kun kehoon kohdistuu äkillisesti tai hetkellisesti kehon sietorajan ylittävä määrä energiaa. Energia voi olla mekaanista, säteilyä, lämpöön tai sähköön liittyvää tai kemiallista. Vamma voi myös seurata äkillisestä yhden tai useamman elintärkeän tekijän, kuten ilman tai lämmön vajauksesta ja ilmetä tästä aiheutuvana toimintakyvyn heikkene- misenä. Ajallinen yhteys tapahtuman ja seurauksen välillä on lyhyt. (Holder ym. 2001, 5.)

Henkilövahinko-käsitteeseen sisältyy tapaturmien lisäksi väkivallasta tai itsetuhoisesta käyttäytymisestä johtuvat vammautumiset eli tahattomat tai tahalliset vammat (STM 2006:24, 15). Henkilövahinko on joko tahaton (eli **tapaturmainen**) tai tahallinen (eli tarkoituksellinen) tai tahallisuus on määrittelemätön. Tahallisia ovat ihmistenväliset (mm. pahoinpitely) ja itsensä vahingoittamiset (mm. viiltely), lakiin pohjaavat interventiot (mm. poliisin toimet) tai sellaiset, jotka aiheutuvat sodasta, kapinasta ja levottomuuksista. (Holder ym. 2001, 6.)

Lasten kohdalla tahattoman ja tahallisen henkilövahingon väliin jää niin sanottu harmaa vyöhyke. Jos lapselle syntyy vamma sen takia, että aikuinen on laiminlyönyt valvomisen, ei kyseessä ole edellä mainitun määritelmän mukainen tahallisesti aiheutettu henkilövahinko, vaan sen katsotaan johtuvan välinpitämättömyydestä tai kaltoin kohtelusta. (WHO 2006, 5.)

Riski tarkoittaa haitallisen tapahtuman todennäköisyyttä ja vakavuutta. **Vaara** on tekijä tai olosuhde, joka voi saada aikaan haitallisen tapahtuman. **Riskin arvioinnilla** tarkoitetaan laaja-alaista ja järjestelmällistä vaarojen ja terveyshaittojen tunnistamista ja niiden merkityksen arvioimista turvallisuudelle ja terveydelle. Riskin arvioinnin tavoitteena on parantaa turvallisuutta. (STM 2003, 6.)

Tapaturmien ehkäisy on osa turvallisuuden edistämistä. Tapaturmien ehkäisyllä tarkoitetaan vaikuttamista sellaisiin ympäristö- ja käyttäytymistekijöihin, jotka ehkäisevät tapaturman määritelmän mukaisten kehon vammojen syntymistä (tai muuta lisähaittaa, kuten stressiä, sopeutumisongelmia tai post-traumaattista shokkia). (WHO 1998a, 10.)

Terveyden edistäminen on Ottawan asiakirjan (WHO, 1986) mukaan prosessi, joka lisää ihmisten mahdollisuuksia hallita ja parantaa terveyttään. Terveyden ja hyvinvoinnin saavuttaminen edellyttää siihen vaikuttavien tekijöiden tunnistamista ja ymmärtämistä, tarpeiden tyydyttämistä ja kykyä muuttaa ympäristöä tai tulla toimeen siinä. Terveyttä edistetään muun muassa terveyttä tukevalla ympäristöllä, tiedonsaannilla, elämäntaidoilla ja mahdollisuuksilla terveellisiin valintoihin.

Turvallisuus tarkoittaa tilaa, jossa fyysistä, psyykkistä tai materiaalista vahinkoa aiheuttavat vaarat ja olosuhteet ovat kontrolloituja siten, että yksilöiden ja yhteisön terveys ja hyvinvointi varmistetaan. Turvallisuus on jokapäiväisessä elämässä olennainen voimavara, jota yksilöt ja yhteisöt tarvitsevat toteuttaakseen pyrkimyksiään. Turvallisuus kytkeytyy terveyteen, koska turvallisuus on myös edellytys väestön terveyden ja hyvinvoinnin ylläpitämiselle ja parantamiselle. (WHO 1998a, 6, 9.)

Turvallisuuden edistäminen on prosessi, missä kehitetään ja ylläpidetään turvallisuutta paikallisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Toimijoina ovat yksilöt, yhteisöt sekä muut, kuten yritykset. Turvallisuuden edistämisen prosessi koostuu toimenpiteistä rakenteiden, ympäristön (fyysisen, sosiaalisen, teknologisen, poliittisen, taloudellisen ja organisaatorisen) sekä turvallisuuteen liittyvien asenteiden ja käyttäytymisen muuttamiseksi. (WHO 1998a, 11.)

Turvallisuuskasvatus tarkoittaa sellaisia kasvatuksellisia ja opetuksellisia toimia, joilla lisätään lapsen tietoa turvallisuuteen liittyvistä asioista, annetaan valmiuksia selviytyä yllättävistä tilanteista sekä ohjataan toimimaan omaa ja muiden turvallisuutta vaarantamatta (Evin-salo 2004).

2.2 Malleja tapaturmien ehkäisyyn

Tapaturmia voi sattua lukemattomissa paikoissa ja tilanteissa. Ne eivät Welanderin ynnä muiden (2004, 15–16) mukaan tapahdu itsestään ja satunnaisesti. Tapaturmat ovat ehkäistävissä olevia eivätkä sattumanvaraisesti tapahtuvia onnettomuuksia. Niihin johtava prosessi voidaan pilkkoa osiinsa sekä tapaturmien mekanismeja, seurauksia, vaikutuksia ja yhteyksiä muihin tekijöihin analysoida. Tapaturmia analysoimalla niitä voidaan ennaltaehkäistä.

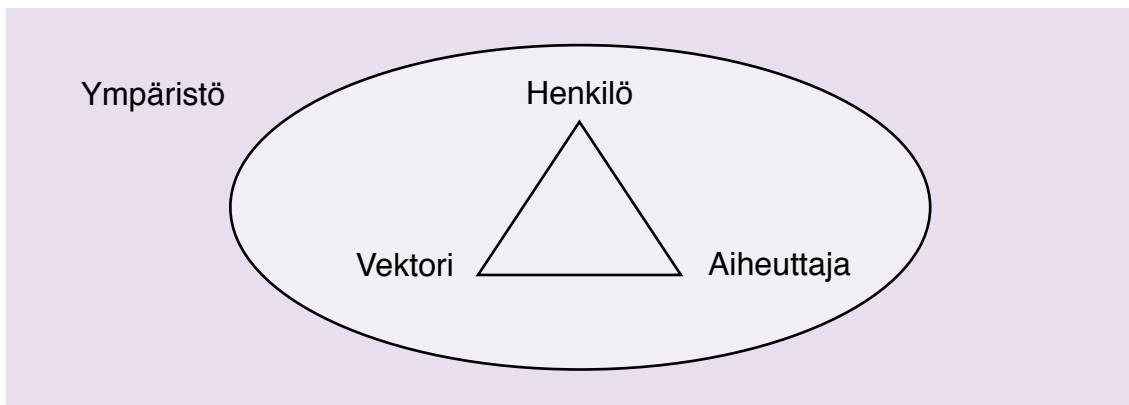
Tapaturmien analysointiin ja ennaltaehkäisyyn on olemassa erilaisia malleja ja viitekehyksiä. Niiden avulla voidaan muun muassa jäsenellä, mitkä seikat lisäävät tapaturmariskiä sekä arvioida ennaltaehkäisevien toimenpiteiden suuntaamista ja ajankohtaa. Mallit auttavat myös valitsemaan oikeanlaisia strategioita. Tässä esitellään lyhyesti joitain lähestymistapoja tapaturmatyöhön.

Epidemiologinen malli

Epidemiologisen mallin (kuviot 1) (Holder ym. 2001, 6–7) mukaan on olemassa neljä tekijää, jotka tapaturmatilanteessa vaikuttavat sekä yhdessä että samalla toisiinsa. Tapaturmariski kasvaa, jos muutoksia tapahtuu jossain näistä neljästä tekijästä. Malli auttaa tunnistamaan tapaturmissa esiintyviä tekijöitä ja päättämään ennaltaehkäisevän intervention kohdentamisesta. Tekijät ovat:

- henkilö, joka vahingoittuu
- aiheuttaja eli voima tai energia
- vektori eli henkilö tai esine, joka käyttää voimaa, siirtää energiaa tai estää energian siirron
- ympäristö eli tilanne tai olosuhteet, missä tapaturma tapahtuu.

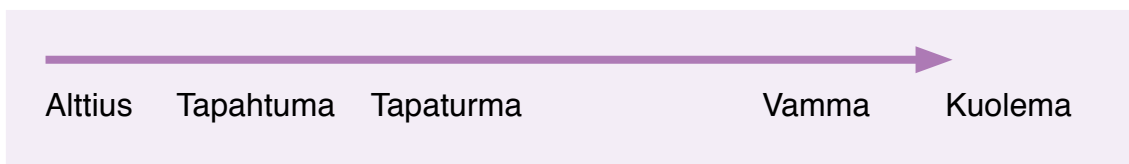
Malli voidaan kuvata kolmiona, jossa ympäristö kehystää kolmea muuta tekijää. Tapaturmatilannetta voidaan analysoida tutkimalla jokaista tekijää erikseen ja yhdessä.

Kuvio 1: Epidemiologinen tapaturmamalli (Holder ym. 2001, 7)

Tapaturma-asteikko

Epidemiologisen mallin kaltaiseen analysointiin voidaan käyttää myös tapaturma-asteikkoa (kuvio 2), jolloin saadaan lisäksi ajallinen ulottuvuus. Malli auttaa hahmottamaan intervention ajoittamista ja tapaturmien ennaltaehkäisyn eri tasoja. Ennaltaehkäisyn tasot ovat: 1) *Primaaripreventio, joka on itse tapahtuman tai siitä seuraavien vammojen ennaltaehkäisyä* (esim. suojaruuvit liikunnassa). 2) *Sekundaaripreventio, joka tarkoittaa varhaista diagnosointia ja tapaturman asianmukaista hoitoa* (esim. ensiavun antaminen tapahtumapaikalla). 3) *Tertiaaripreventio, jolla estetään tapaturmasta aiheutuneiden haittojen paheneminen* (esim. kainalosauvat). (Holder ym. 2001, 8–9, WHO 2006, 9.)

Kuvio 2: Tapaturma-asteikko (Holder ym. 2001, 8)

Haddonin matriisi

Haddonin matriisi (Holder ym. 2001, 9) on William Haddon Jr:n kehittämä työväline, jolla voidaan tarkastella yhtä aikaa tapaturmatapahtumaan vaikuttavia tekijöitä ja tapahtuman aikavaiheita (kuvio 3). Mallia voidaan käyttää kaikenlaisissa tapaturmissa ja interventioissa. Sen avulla voidaan kohdistaa sopiva interventio (primaari-, sekundaari- ja tertiaaripreventio) oikeaan aikaan joko ehkäisemään tapaturmaa toistumasta tai pienentämään syntynyttä vahinkoa.

Haddonin matriisin käytön havainnollistamiseksi esitetään soveltava esimerkki (kuvio 4). Tilanteessa lapsi on ylittämässä tietä polkupyörällään ja joutuu auton töytäisemäksi. Pieni pyöräilijä paiskautuu asfalttitielle. Perässä tuleva auto törmää onnettomuusautoon aiheuttan lisävaaraa.

Liitteessä 2 on esitetty Haddonin 10-kohtainen malli tapaturmien ja niiden seurausten ehkäisykeinoista. Malli kuvastaa hyvin, kuinka monella eri tavalla tapaturmavaaraa voidaan vähentää.

	Ihminen	Vektori	Fyysinen ympäristö	Sosiaalinen/ekonominen ympäristö
Ennen tapahtumaa (primaari-preventio)	Onko ihminen altis riskille?	Onko vektori vaarallinen?	Onko ympäristö vaarallinen? Vaaraa vähentävät tekijät?	Edistääkö vai estääkö ympäristö riskinottoa ja vaaraa?
Tapahtuma (sekundaari-preventio)	Kykeneekö ihminen kestämään häneen kohdistuvaa voimaa tai energiaa?	Onko vektori varustettu suojuuksilla?	Vaikuttaako ympäristö vammaa lisäävästi tapahtuman aikana?	Vaikuttaako ympäristö vammaa lisäävästi tapahtuman aikana?
Tapahtuman jälkeen (tertiaari-preventio)	Kuinka vakava vamma tai haitta voi seurata?	Lisävaikuttaako vektori vammaan tapahtuman jälkeen?	Aiheuttaako ympäristö lisävaikutuksia vammaan tapahtuman jälkeen?	Vaikuttaako ympäristö toipumiseen?

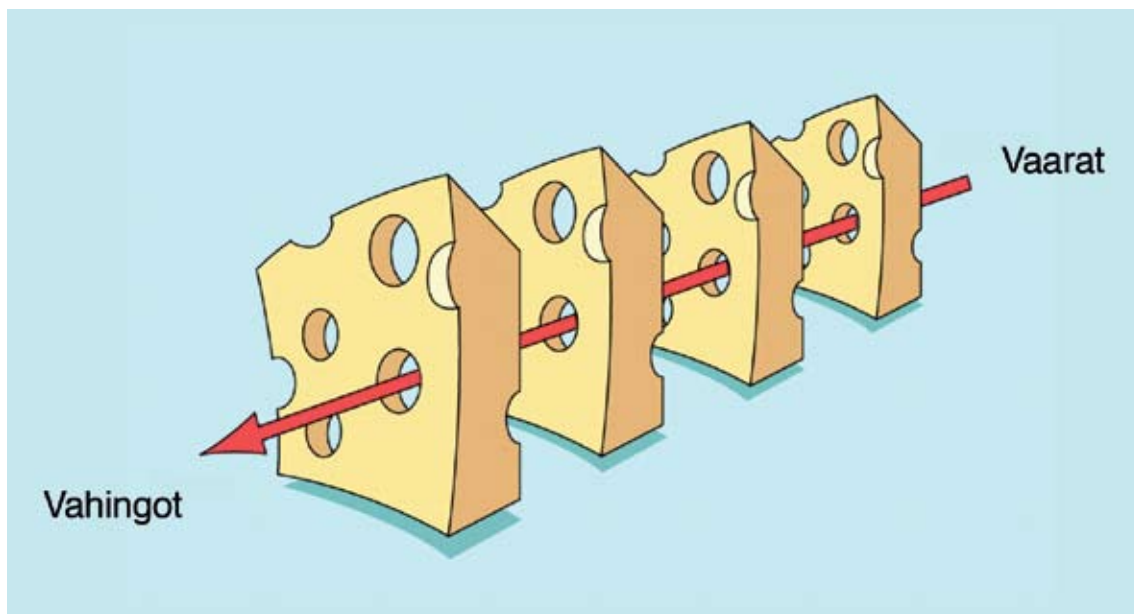
Kuvio 3: Haddonin matriisi, mukaeltu (Holder ym. 2001, 9)

	Lapsi	Vektori	Fyysinen ympäristö	Sosiaalinen/ekonominen ympäristö
Ennen tapahtumaa	Liikenne-aidot puutteelliset	Autolla liian suuri nopeus	Ei ajohidasteita	Lapsia ei huomioida riittävästi liikenteessä
Tapahtuma	Ei pyöräilykypärää	Kuljettaja puhuu, matkapuhelimeen, ei handsfree-laitetta	Pensas peittää näkyvyyden	Pyöräilykypärän käyttö ei ole suosituttua/ kypärää ei ole/ käyttöä ei seurata
Tapahtuman jälkeen	Hento lapsi, suojaamaton pää	Seuraava auto törmää onnettomuusautoon (lyhyt ajo-etaisyys)	Ensiapu-poliklinikka/ sairaala kaukana	Kuntoutus

Kuvio 4: Esimerkki Haddonin matriisin käytöstä

Reasonin tapaturmamalli

James Reasonin kehittämää tapaturmamallia on käytetty muun muassa työpaikoilla ja työsuojelussa kuvaamaan tapaturmalle ominaista monitasoista ja -vaiheista tapahtumaketjua. Tapahtumaketjun tutkiminen mallin avulla on auttanut ehkäisykeinojen havaitsemisessa. (Lappalainen ja Saarela 2003, 41–42.) Mallista on käytetty myös nimitystä ”reikäjuustomalli”. Reiät havainnollistavat sitä, miten onnettomuus voi läpäistä järjestelmän suoja-keinot, kuten hälytyssysteemit tai valvonnan (kuvio 5). Järjestelmässä esiintyvät aukot ovat yleensä tilapäisiä, eikä yksi aukko johda tavallisesti vakaviin seuraamuksiin, mutta suoja-keinojen peittäessä yhtä aikaa syntyy vammoja aiheuttava tapahtuma. Mallin mukaan aukot ovat seurausta kahdenlaisista tekijöistä: toiminnan epäonnistumisista (lipsahdukset, erheet jne.) ja strategisista päätöksistä johtuvista piilevistä olosuhteista. Taustalla vaikuttavia piileviä olosuhteita ovat esimerkiksi aikapaineet, liian vähäinen henkilökuntamäärä tai riittämättömät suojaruusteet. Mallissa lähestytään tapaturmia järjestelmälähtöisesti eikä henkilölähtöisesti. Järjestelmälähtöisyyden mukaan ihmiset ovat erehtyväisiä ja virheitä tapahtuu parhaissakin organisaatioissa. Virheet nähdään mallissa kuitenkin enemminkin seurauksina jostakin kuin syinä johonkin. Tämän johdosta keskeisenä pidetään työskentelyolosuhteita ja suojaamista virheiden ehkäisemiseksi tai niiden vaikutusten lieventämiseksi. (Reason 2000.)

Kuvio 5: Reasonin reikäjuustomalli (Reason 2000)

3. LASTEN TAPATURMIEN EHKÄISY

3.1 Lainsäädäntö

Lasten ympäristön turvaamisesta säädetään useissa laeissa. Lainsäädäntö on keskeisessä asemassa tapaturmien ehkäisyssä. Lakien vaikutus ilmenee kolmella tavalla: 1) riskien ja tapaturmien sosiaalisen merkityksen muuttuminen ja niiden ennaltaehkäisy, 2) fyysisen ja sosiaalisen ympäristön muuttuminen ja 3) yksilön käyttäytymisen muuttuminen (Shaw ja Ogolla 2006, 447). Esimerkiksi säädökset, jotka koskevat lasten turvaistumia, polkupyöräkypärän käyttöä tai liikenteen nopeusrajoituksia, ovat osoittautuneet tehokkaiksi tapaturmaisen kuolleisuuden ja sairastavuuden alentamisessa (Towner ja Ward 1998, Deal ym. 2000, Ekman ym. 2005). Tuoteturvallisuuteen liittyvät tuotevaroitukset ja tuotteiden rakennetta tai koostumusta ja standardeja koskevat säännökset suojaavat lapsia muun muassa myrkytyksiltä ja tukehtumisilta.

Laeista on huomioitu tässä myös työterveyshuoltolaki ja työturvallisuuslaki, jotka koskevat henkilöstön ja työympäristön turvallisuutta ja täten pääasiassa välillisesti lapsia päiväkodeissa ja kouluissa. Työturvallisuuslakia sovelletaan oppilaisiin esimerkiksi työhön rinnastettavassa käytännön opetuksessa, työharjoittelussa ja työelämään tutustumisessa. Koulujen oppilaita on kuitenkin esitetty rinnastettavaksi työntekijöihin, koska se edistäisi koululaisten terveyttä ja turvallisuutta (Rimpelä 2002, 87, Savolainen 2002, 84, Lounamaa ym. 2005, 58). Kyseessä oleva lainsäädäntö koskisi tällöin heitä suoraan. Kaikkien tässä esitettyjen lakien lähteenä on käytetty Valtion säädöstietopankkia Finlexia (www.finlex.fi).

Kansanterveyslain (66/1972/2005) mukaan kansanterveystyö on yksilöön, väestöön ja elinympäristöön kohdistuvaa terveyden edistämistä mukaan lukien sairauksien ja tapaturmien ehkäiseminen sekä yksilön sairaanhoito. Kansanterveyslaissa määrätään, että kunnan täytyy ylläpitää kouluterveydenhuoltoa, johon sisältyy kouluyhteisön terveellisyyden ja turvallisuuden valvonta ja edistäminen yhteistyössä henkilökunnan työterveyshuollon kanssa (14. §).

Perusopetuslain (628/1998) mukaan oppilaalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Tätä varten opetuksen järjestäjän on laadittava suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä, toimeenpantava suunnitelma ja valvottava sen toteutumista (29. §). Saman pykälän mukaan koulussa tulee olla järjestyssäännöt, joilla edistetään koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista ja kouluyhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä. Koulussa tai muussa opetuksen järjestämispaikassa, koulumatkalla tai majoituksessa sattuneen tapaturman hoito on oppilaalle maksuton (34. §). Myös aamu- ja iltapäivätoimintaan osallistuvalla lapsella on oikeus turvalliseen toimintaympäristöön, ja tapaturman hoito on lapselle maksuton (48. d §).

Päivähoitolaki (36/1973) määrittää, että päivähoidon pitää terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan sopia lapselle, hoidolle ja kasvatukselle (6. §). **Päivähoitoasetuksessa** (239/1973) puolestaan säädetään lasten lukumääristä suhteessa henkilökunnan koulutukseen.

Uuden **lastensuojelulain** (417/2007) keskeisten periaatteiden (4. §) mukaan lapselle on turvattava turvallinen kasvuympäristö ja ruumiillinen ja henkinen koskemattomuus.

Pelastuslaki (468/2003) (8. §) velvoittaa muun muassa virastoja ja laitoksia ehkäisemään vaaratilanteiden syntymistä, suojaamaan vaaratilanteissa ja ryhtymään omatoimisesti kykenemiinsä pelastustoimenpiteisiin. Lisäksi on laadittava pelastussuunnitelma, jos henkilö- ja paloturvallisuudelle tai ympäristölle aiheutuvan vaaran tai mahdollisen onnettomuuden aiheuttamien vahinkojen arvioidaan olevan vakavat (9. §). **Asetuksessa pelastustoimesta** (787/2003) säädetään tarkemmin kohteista, joihin on laadittava pelastussuunnitelma ja siinä selvitettävät asiat. Pelastussuunnitelma on laadittava muun muassa yli 25 hoitopaikan päiväkotihuoneistoihin ja yli 500 neliömetrin suuruisiin kouluihin.

Pelastussuunnitelmassa on selvitettävä seuraavat asiat (asetus pelastustoimesta 787/2003):

- 1) ennakoitavat vaaratilanteet ja niiden vaikutukset
- 2) toimenpiteet vaaratilanteiden ehkäisemiseksi
- 3) poistumis- ja suojautumismahdollisuudet sekä sammutus- ja pelastustehtävien järjestelyt
- 4) turvallisuushenkilöstö, sen varaaminen ja kouluttaminen sekä muun henkilöstön tai asukkaiden perehdyttäminen suunnitelmaan
- 5) tarvittava materiaali kuten alkusammutus-, pelastus- ja raivauskalusto, henkilösuojaimet ja ensiaputarvikkeet sen mukaan kuin ennakoitujen vaaratilanteiden perusteella on tarpeen
- 6) ohjeet erilaisia 1. kohdan mukaisesti ennakoituja onnettomuus-, vaara- ja vahinkotilanteita varten
- 7) miten suunnitelmaan sisältyvät tiedot saatetaan asianomaisten tietoon.

Terveydensuojelulain (763/1994) tarkoituksena (1. §) on ylläpitää ja edistää väestön terveyttä sekä ennaltaehkäistä, vähentää ja poistaa elinympäristössä terveyshaittaa aiheuttavia tekijöitä.

Tieliikennelaissa (267/1981) säädetään varovaisuusvelvollisuudesta kevyttä liikennettä kohtaan. Siinä mainitaan erikseen koululaiskulkijauto ja lapset, joita lähestyessään kuljettajan on erityisesti varottava (30. §). Samassa laissa säädetään lapsen turvallisesta kuljettamisesta ajoneuvossa (88. a §, 88. c §) sekä polkupyöräilijän suojakypärän käytöstä (90. §).

Kulutustavaroiden ja kuluttajapalvelusten turvallisuudesta (75/2004) säädetyn lain mukaan tuotteista ja palveluksista ei saa aiheutua vaaraa terveydelle ja palvelun tarjoajalla on oltava riittävät ja oikeat tiedot kulutustavarasta tai kuluttajapalveluksesta sekä niihin liittyvistä riskeistä (3. §). Jos palvelun tarjoaja arvioi, että kulutustavarasta tai palveluksesta aiheutuu vaaraa terveydelle tai omaisuudelle, hänen täytyy tehdä ilmoitus välittömästi valvontaviranomaiselle (4. §). 6. ja 7. §:ssä kuvataan tarkemmin, minkälainen on vaarallinen tai turvallinen kulutustuote ja kuluttajapalvelus. Lelujen turvallisuudesta (287/1997) on oma laki, jossa säädetään yksityiskohtaisesti lelujen turvallisuuteen vaikuttavista ominaisuuksista.

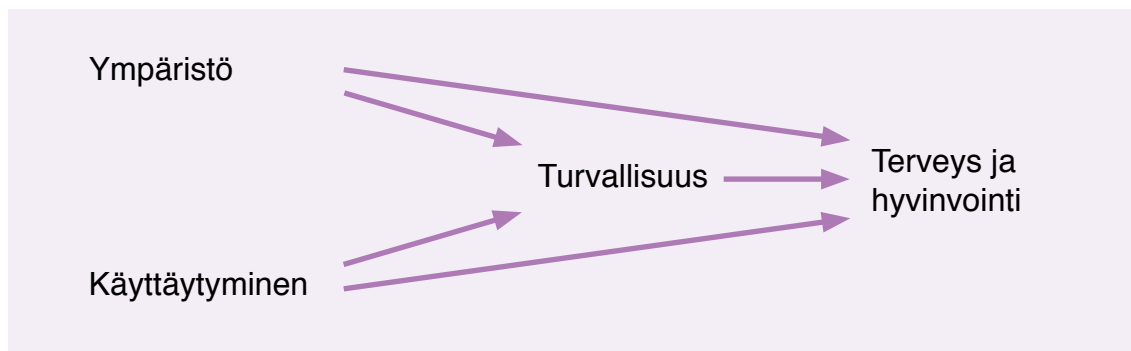
Työterveyshuoltolaki (1383/2001) edellyttää, että hyvän työterveyshuoltokäytännön mukaisesti työterveyshuollon pitää toistuvasti työpaikkakäynnin ja muiden työterveyshuollon menetelmin selvittää ja arvioida työn ja työolosuhteiden terveellisyyttä ja turvallisuutta ottaen huomioon muun muassa tapaturma- ja väkivaltavaaran.

Työturvallisuuslaki (738/2002) määrää työnantajan yleisestä velvoitteesta huolehtia työntekijöiden turvallisuudesta ja terveydestä työssä. Tämä edellyttää jatkuvaa työympäristön, työyhteisön tilan ja työtapojen turvallisuuden tarkkailua (8. §). Työnantajan on selvitettävä

ja arvioitava työn vaarat huomioiden muun muassa tapaturmat. Tästä on oltava ajan tasalla oleva dokumentti (10. §). Työnantajan on huolehdittava työntekijöiden ja muiden työpaikalla olevien henkilöiden ensiavun järjestämisestä. Lisäksi työntekijöille on annettava ohjeet toimenpiteistä, joihin tapaturman tai sairastumisen sattuessa on ensiavun saamiseksi ryhdyttävä (46. §). Työnantajan on nimettävä työntekijöiden lukumäärän, työn luonteen ja työolosuhteiden mukaan ensiavun, palontorjunnan ja pelastustoimenpiteiden toteuttamiseksi yksi tai useampi työntekijä (47. §).

3.2 Lasten tapaturmien ehkäisyn toimija- ja vaikutustahot

Turvallisuus on ihmisen perustarve ja yksi terveyteen vaikuttavista tekijöistä. Kuvio 6 kuvaa ympäristön ja käyttäytymisen yhteyttä turvallisuuteen ja sitä kautta terveyteen ja hyvinvointiin. Käyttäytyminen tarkoittaa sekä yksilön että yhteisön käyttäytymistä. Turvallisuuden ja terveyteen vaikuttavat ympäristöt ovat fyysinen, sosiaalinen, kulttuurinen, teknologinen, poliittinen, taloudellinen ja organisatorinen ympäristö.

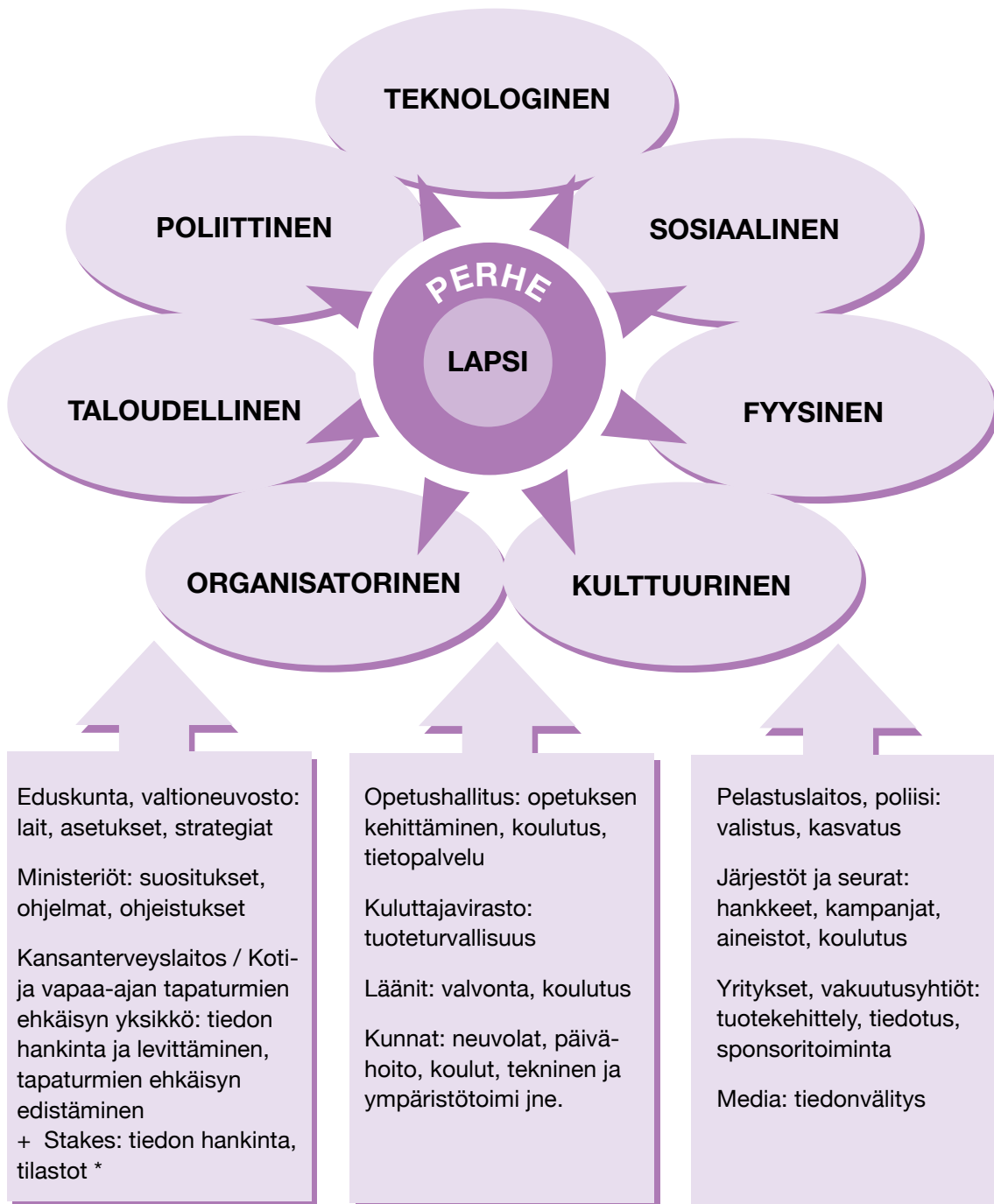
Kuvio 6: Turvallisuuden ja terveyden välinen yhteys (WHO 1998a, 9)

Lasten tapaturmien ehkäisyn toimijakenttä ja tapaturmatyötä on jäsennetty kuviossa 7 seuraavalla sivulla. Siinä on lähtökohtana kuviossa 6 esitetyt erilaiset ympäristöt ja niiden samanaikainen vaikuttaminen lapsen elämään ja elinympäristöön. Keskellä on lapsi, joka on osa perhettään. Perhe ja koti ovat merkittävässä asemassa lasten tapaturmien ehkäisyssä, sillä pienten lasten tapaturmia sattuu kaikkein yleisimmin kotona (McDonald ym. 2006, 123, Kansanterveyslaitos 2008). Kasvatus, suojaaminen, valvonta ja kodin muokkaaminen turvalliseksi ovat kodin keskeisiä keinoja ehkäistä tapaturmia.

Turvallisuuden ja terveyteen vaikuttaa tavallisesti useamman ympäristön toimet yhdessä. Esimerkiksi leikkikenttäturvallisuutta voi pitää fyysiseen ympäristöön kuuluvana, mutta siihen vaikuttavat myös teknologinen (tuoteturvallisuus), organisatorinen (lapsiryhmien koko), taloudellinen (leikkivälineiden uusiminen), sosiaalinen (ryhmässä toimiminen), kulttuurinen (turvallisuuskulttuuri) sekä poliittinen (lainsäädäntö) ympäristö.

Jos ympäristöjä halutaan tarkastella erillisinä, fyysistä ympäristöä ovat esimerkiksi jalankulkijalle turvalliset liikennereitit. Sosiaaliseen ympäristöön kuuluvat muun muassa toisista huolehtiminen ja lasten yhteinen valvonta. Kulttuurinen ympäristö tarkoittaa arvoista ja asenteista välittyvää suhtautumista tapaturmien ennaltaehkäisyyn. Teknologiseen ympäristöön vaikuttavat erilaiset tekniset ratkaisut ja näiden turvallisuus. Poliittista ympäris-

töä kuvastavat muun muassa erilaiset linjaukset ja strategiat. Taloudellinen ympäristö liittyy ensisijaisesti perheen sosioekonomiseen asemaan, jolla on todettu olevan yhteys tapaturma-
alttiuteen. Esimerkki organisatorisen ympäristön vaikutuksesta on päiväkodin tai koulun
henkilöstön ensiapuvalmiuksien ajantasaisuus.

* 1.1.2009 KTL ja Stakes yhdistyivät Terveyden ja hyvinvoinnin laitokseksi.

Kuvio 7: Lasten tapaturmien ehkäisyn toimijakenttä

3.3 Tapaturmien torjunta arjen toimintaympäristöissä

Arjen areenoilla tarkoitetaan paikkaa tai sosiaalista kontekstia, missä ihmiset toimivat päivittäin, ja joissa ympäristön, organisaation ja yksilön välinen vuorovaikutus vaikuttaa terveyteen ja hyvinvointiin. Kyse on myös ihmisen aktiivisesta roolista ympäristön hyödyntämisessä ja muokkaamisessa sekä terveyteen liittyvien ongelmien ratkaisemisessa. (WHO 1998b.) Kodin lisäksi lapsen tärkeimmät arjen toiminta- ja kehitysympäristöt ovat päivähoito ja koulu. Näissä ympäristöissä lapsi oppii turvallisuutta koskevia asenteita, tietoja ja taitoja, ja niitä voidaan muokata terveyttä tukeviksi. Ympäristöt ovat terveyttä tukevia silloin, kun ne suojaavat terveyttä uhkaavilta tekijöiltä sekä mahdollistavat kykyjen ja itsetuottamuksen lisääntymistä terveyden ylläpitämiseksi ja edistämiseksi (Savola ja Koskinen-Ollonqvist 2005, 88). Seuraavaksi esitetään päiväkotij- ja kouluympäristön tapaturmien ehkäisyyn ja turvallisuuteen vaikuttavia asioita ja niiden toteutumista.

3.3.1 Päiväkoti

Päivähoito on varhaiskasvatuksen yleisin toimintaympäristö, jonka turvallisuutta ohjataan lainsäädännöllä ja ohjeistuksilla. Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan yhteiskunnan järjestämää valvottua hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuutta. Myös esiopetus on varhaiskasvatusta. Keskeisimmät varhaiskasvatuksen lakisääteisen ohjauksen välineet ovat laki lasten päivähoitosta sekä perusopetuslaki, joka ohjaa esiopetusta. (STM 2002:9.) Muita ohjauksen välineitä ovat esimerkiksi varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, varhaiskasvatuksen liikunnan suositukset ja esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteilla (2003/2005) ohjataan valtakunnallisesti varhaiskasvatuksen sisällöllistä toteuttamista. Se on pohjana kuntien omille varhaiskasvatussuunnitelmille. Vuonna 2005 kuntakohtainen varhaiskasvatuksen suunnitelma oli lasten päivähoitoytilannekatsauksen (Färkkilä ym. 2006, 51) mukaan laadittu 25,4 %:ssa kaikista kunnista ja valmisteilla se oli 65,9 %:ssa kunnista.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan varhaiskasvatusympäristön on oltava turvallinen ja sen pitää huomioida lasten terveyteen ja muuhun hyvinvointiin liittyvät tekijät. Lapsille tulee opettaa turvallista liikkumista omilla toimintaympäristöissään. Turvallisuussuunnitelma on nimetty yhdeksi keskeiseksi strategiapaperiksi, joka ohjaa kunnan varhaiskasvatussuunnitelman sisällön suunnittelua.

Varhaiskasvatuksen liikunnan suositukset (STM 2005:17) tukevat varhaiskasvatussuunnitelman perusteita lasten liikunnan näkökulmasta. Suositusten mukaan ”varhaiskasvattajien tehtävänä on luoda lapsille liikuntaan houkutteleva ympäristö, poistaa liikuntaan liittyviä esteitä ja opettaa turvallista liikkumista eri ympäristöissä.” Aikuisen tehtävänä on huolehtia liikkumisen turvallisuudesta.

Opetushallituksen laatiman Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2000) mukaan hyvä oppimisympäristö on terveellinen ja tukee lapsen turvallisuutta. Lapsen kokiessa elinympäristönsä turvalliseksi ja kiinnostavaksi tutkimus- ja leikkipaikaksi hänelle kehittyy myönteinen ympäristösuhde. Lapsen valmiuksia ymmärtää ja ottaa vastuuta omasta terveydestään ja turvallisuudestaan edistetään arjen tilanteissa, esimerkiksi liikkumisessa turvallisesti lähiympäristössä. Myös esiopetuksen kuljetusten turvallisuus tulee näkyä opetussuunnitelmassa. Lisäksi siihen täytyy sisältyä, miten toimitaan ja jaetaan vastuu kriisi- ja

ongelmatilanteiden ehkäisemiseksi ja hoitamiseksi. Tällaisia tilanteita ovat muun muassa tapaturmat, onnettomuudet ja kuolemantapaukset.

Sosiaali- ja terveysministeriö ja Stakes (Saarsalmi 2008) ovat julkaisseet kesällä 2008 uudet ohjeet päivähoiton turvallisuussuunnitteluun. Ohjeiden mukaan päivähoiton turvallisuudella tarkoitetaan päivähoitossa annettavan varhaiskasvatustyön turvallista toteuttamista. Toimintayksikön turvallisuudessa huomioidaan henkilöstö, päivähoitossa olevat lapset ja satunnaisesti käymässä olevat henkilöt, ulko- ja sisätilat ja ympäristö sekä toimintavälineet. Sen lisäksi turvallisuudessa otetaan huomioon henkiset tekijät, tiedonhallinta, resurssit sekä toiminnan laatu ja vastuut. (Saarsalmi 2008, 13.)

Päivähoiton turvallisuussuunnitelma on asiakirja, joka on pelastussuunnitelmaa laajempi ja tähtää kokonaisturvallisuuden parantamiseen ja ylläpitoon. Turvallisuussuunnitelma sisältää arvioinnin toimintaa uhkaavista vaaroista ja selvityksen riskeistä ottaen huomioon päivähoitoa säätelevien lakien keskeiset vaatimukset, toimintayksikön työsuojelun toimintaohjelman sekä työterveyshuollon työpaikkaselvitykset. (Saarsalmi 2008, 22.) Tarkemmat kuvaukset turvallisuussuunnitelman sisällöistä löytyy kyseisestä julkaisusta.

Lakisääteinen pelastussuunnitelma on tehtävä kaikkiin päiväkotihuoneistoihin, joissa on yli 25 hoitopaikkaa. Pelastussuunnitelmassa selvitettävät asiat on kirjattu lukuun 3.1. Pelastussuunnitelmassa on myös selvitettävä, miten rakennuksessa tai tilassa olevien heikentynyt toimintakyky otetaan huomioon vaaratilanteisiin varautumisessa. Päiväkodissa on kehitysvaiheeltaan ja toimintakyvyltään monenlaisia lapsia, mikä asettaa suunnittelulle omat erityispiirteensä. Lisäksi pelastussuunnitelmassa on tarpeen mukaan otettava huomioon, jos kohdetta käytetään tavanomaisesta poiketen. Tavanomaisesta poikkeavaa voi olla esimerkiksi päiväkodin iltakäyttö tai lasten yöhoito.

Sosiaali- ja terveysministeriössä (Färkkilä ym. 2006, 53) laaditun päivähoiton tilannekatsauksen mukaan pelastussuunnitelma oli laadittu 77 %:ssa kunnista kaikkiin päivähoiton yksiköihin. Isoissa kunnissa pelastussuunnitelma oli tehty jokaiseen yksikköön. Niissä kunnissa, joihin sitä ei ollut laadittu, se oli kuitenkin yli puolessa valmisteilla. Lisäksi oli olemassa muita turvallisuus- ja kriisisuunnitelmia, kuten erillisiä ohjekansioita muun muassa piha-alueita varten. Palo- ja Saarsalmen (2006, 26) selvityksessä 94 % vastaajista kertoi, että päiväkodille on tehty erillinen pelastus- ja turvallisuussuunnitelma. Pelastussuunnitelmaan ei kuitenkaan automaattisesti kuulu leikkikenttävälineiden ja leikkipaikkojen turvallisuus (Pänttönen 2007, 8).

Itä-Suomen läänissä selvitettiin päiväkotien leikkipaikkojen ja piha-alueiden turvallisuutta. Selvityksessä kartoitettiin kuinka paljon ja minkä tyyppisiä onnettomuuksia ja vakavia läheltä piti -tilanteita päiväkotien leikkivälineissä ja leikkialueilla tapahtuu. Eniten onnettomuuksia tai vakavia läheltä piti -tilanteita tapahtuu keinussa. Usea vastaaja ilmoitti lasten karanneen aidan yli tai ali tai huonosti lukittavasta portista toistuvasti. Johtopäätöksissä todettiin, että leikkipaikkojen turvallisuuden suunnitteluun on panostettu, mutta tehostamisenkin varaa on. Suunnitelmallisen ja säännöllisen oman valvonnan ja seurannan merkitys on tärkeää turvallisuuden kehittämiseksi. Samoin leikkivälineiden ja putoamisvaara-alueiden iskua vaimentaviin alustoihin sekä aitausten ja porttien kuntoon ja toimivuuteen olisi kiinnitettävä huomiota. (Pänttönen 2007, 3, 5, 10.)

Itä-Suomen lääninhallitus suosittelee edellä mainitussa selvityksessään, että kaikille päiväkodeille tehtäisiin piha-alueiden leikkipaikkojen valvontasuunnitelma, johon kuuluisi aina-

kin riskikartoitus, toimenpiteet riskien vähentämiseksi tai poistamiseksi, vastuuhenkilön nimeäminen, kuka milloinkin tarkastuksen tekee, onnettomuuksien kirjaaminen sekä miten onnettomuustietoja hyödynnetään turvallisuuden parantamiseksi. Leikki- ja piha-alueen turvallisuutta kehitetään kirjaamalla tapahtuneet tapaturmat ja läheltä piti-tilanteet. (Pänttönen 2007, 8, 10.)

Päiväkotiin on hyvä myös nimetä korjauspyynnöistä ja korjausten seurannasta vastaava henkilö. Valvontasuunnitelman lisäksi päiväkodilla on tarpeen olla välineistä, laitteista ja piha-alueesta huolto- ja kunnossapitosuunnitelma. Myös tätä varten nimitään vastuuhenkilö, joka huolehtii suunnitelman toteuttamisesta ja ottaa vastaan ilmoitukset, korjauspyynnöt ja turvallisuutta parantavat muutostarpeet. Kunnossapidosta vastaavilta tulee pyytää huolto- ja kunnossapitosuunnitelmat, ja yhteistyötä ja tiedonvälitystä pitää tehostaa todettujen epäkohtien ja puutteiden korjaamiseksi. Lisäksi pidetään tärkeänä, että lapsia kannustetaan kasvatuksellisin keinoin liikkumaan piha- ja leikkialueilla vaaratekijät huomioiden. (Pänttönen 2007, 8, 10.)

Päiväkodissa on tapaturmien kannalta keskeistä riittävä ja toimiva henkilöstömitoitus. Lainsäädännössä ei suoranaisesti määrätä lapsiryhmien enimmäiskokoja, mutta päivähoitoasetuksessa puhutaan lasten ja hoitohenkilöstön koulutuksen suhdeluvusta. Färkkilän ynnä muiden (2006, 23, 31) mukaan kunnat itse arvioivat, että henkilöstön ja lasten välinen suhdeluku päivähoitossa toteutui pääosin hyvin kyselyä edeltäneen toimintavuoden aikana. Toisaalta henkilöstömitoituksessa on myös todettu olevan puutteita, samoin sijaisjärjestelyissä, ja lapsiryhmät ovat usein suuria (Honkalampi ym. 2006, 22–24, STM 2002:9). Lastentarhanopettajaliiton selvityksen mukaan päteviä lastentarhanopettajia on vaikeaa saada vakinaisiin virkoihin ja erityisesti sijaisuuksiin (Vuolle ja Ilves 2007).

Päivähoidon tiloista ei myöskään ole olemassa yksityiskohtaisia säädöksiä. Sen sijaan kunnan terveyst-, ympäristö- ja paloviranomaisten tulee yhdessä päivähoitohenkilöstön kanssa valvoa tilojen soveltuvuutta ja kuntoa. Sosiaali- ja terveysministeriössä (Palosaari ja Saarsalmi 2006) on laadittu selvitys päivähoitopaikkojen tiloista ja turvallisuudesta. Selvityksessä suositellaan kysymään henkilökunnan ja lasten mielipiteitä jo tilojen ja piha-alueiden suunnitteluvaiheessa. Samoin suositellaan nykyistä enemmän keskustelua vanhempien kanssa turvallisuuskysymyksistä.

Liikenneturvan tutkimusraportissa (Heinonen 2007, 24–25) todettiin vanhempien pitävän tärkeänä keskustelua turvallisuudesta. Vanhemmat toivovat, että vanhempainilloissa käsitellään lasten liikenneturvallisuutta, ja erittäin tärkeänä vanhemmat pitävät päiväkotien antamaa tukea ko-

tien liikennekasvatukselle. Silti vuonna 2006 vain 15 % vastanneista päiväkodeista ilmoitti, että vanhempainilloissa käsitellään säännöllisesti lasten turvalaitteiden käyttöä ja liikenneturvallisuutta. Satunnaisesti näitä aiheita käsiteltiin 48 %:ssa eikä lainkaan 37 %:ssa vastanneista päiväkodeista.

Tehyn päivähoitoselvityksen (Honkalampi ym. 2006, 29–30) mukaan päiväkodeissa varaudutaan tulipaloihin parhaiten, mutta esimerkiksi lapsen karkailun ja muiden vaara- ja vahinkotilanteiden ennakointi on vähäisempää ja kirjalliset ohjeet puuttuvat. Kirjallisten ohjeiden puuttuminen aiheuttaa ongelmia muun muassa perehdyttämisessä ja tiedonkulussa. Myöskään raportointi ei ole kaikilta osin säännöllistä. Kysyttäessä raportoidaanko päiväkodin turvallisuus- ja vaaratilanteista systemaattisesti, 28 % vastanneista ei tiennyt raportoidaanko niistä lainkaan ja 26 % vastasi, että niistä ei raportoida säännöllisesti. Vastanneista 46 % ilmoitti, että raportointi on systemaattista. Systemaattinen raportointi tarkoitti esimerkiksi sitä, että ylemmälle johdolle raportoidaan vaaratilanteista ja niistä keskustellaan henkilökunnan ja vanhempien kanssa. Folkhälsanin Tvärsäkert för barn på sydspetsen -projektin kartoituksen mukaan päiväkodeissa tapahtuneita vahinkoja kirjattiin ainoastaan vakuutusyhtiöitä varten (Morberg 2003).

Vahinkoja ja loukkaantumisia sattuu päiväkodissa useimmiten lasten leikkiessä. Myös ulkopuoliset uhat, kuten päihteidenkäyttäjät, ovat lisääntyneet samoin kuin aggressiivisten lasten aiheuttamat vaaratilanteet. Erilaisiin uhkiin ja vaaratilanteisiin on varauduttava ennakoinnilla. Esimerkiksi päiväkodin pihalla vaaratilanteita voidaan ennakoida kunnostamalla, huoltamalla ja korjaamalla leikkivälineitä, aitoja, portteja ja muita rakennelmia sekä huolehtimalla pihanhoidosta. Päivähoidon ja teknisen toimen yhteistyötä olisi tämän vuoksi tärkeää tiivistää. (Honkalampi 2006, 37.)

Ruotsissa tehdyn tutkimuksen mukaan päiväkodin henkilöstön jatkuva ja säännöllinen lasten turvallisuuteen liittyvä koulutus vähentää parhaiten turvallisuusriskejä. Henkilöstön koulutus on päätekijä turvallisen päiväkotiympäristön luomiseen. (Sellström ja Bremberg 2000.) Päiväkotien henkilökunta on itse esittänyt turvallisuuden parantamiseksi muun muassa ensiaputaitojen opettelua ja päivittämistä, paloturvallisuuden säännöllistä tarkastamista ja välineiden kunnossapitoa sekä vaaratilanteiden ennakointia. Keskeistä on myös huomioida lasten valvontaan liittyvät tekijät, joihin kuuluu henkilökunnan riittävyys suhteessa lasten määrään. (Palosaari ja Saarsalmi 2006, 17, 27.)

3.3.2 Peruskoulu

Peruskoulussa tapaturmien ehkäisyä ohjaavista laeista keskeisin on perusopetuslaki. Lisäksi tapaturmien ehkäisy sisältyy muun muassa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin, kunta- ja koulukohtaisiin opetussuunnitelmiin sekä kouluterveydenhuollon laatusuositukseen. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2004) mukaan oppimisympäristön tulee olla fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallinen. Sen on tuettava oppilaan terveyttä, ja koulun opetussuunnitelmaan on sisällytettävä kuvaukset menettelytavoista ja vastuunjaosta erilaisissa kriisi- ja ongelmatilanteissa. Näihin sisältyvät tapaturmat ja onnettomuudet. Opetussuunnitelmassa tulee näkyä myös koulumatkakuljetusten turvallinen toteuttaminen. Lisäksi koulussa tulee olla järjestyssäännöt sisäisen järjestyksen, opiskelun esteettömän sujumisen sekä kouluyhteisön turvallisuuden ja viihtyisyyden edistämiseksi.

Turvallisuutta ja tapaturmia käsitteleviä asioita ja tavoitteita sisältyy myös koulussa annettavan opetuksen eri aihekokonaisuuksiin ja aineryhmiin. Opetettavat asiat koskevat muun

muassa liikennettä, teknologiaa, työsuojelua, työtapoja, erilaisia laitteita, välineitä ja aineita, liikuntaa ja ensiapua. Tärkeänä tavoitteena nähdään vastuullisen toiminnan ja käyttäytymisen oppiminen. Tapaturmia ja turvallisuutta käsitteleviä aiheita sisältyy erityisesti terveystieto-oppiaineeseen. Opetuksessa pyritään muun muassa turvallisuustaitojen ja -valmiuksien kehittämiseen. Yläkoulussa terveystietoa opetetaan itsenäisenä oppiaineena. Oppiaineen keskeisiä, turvallisuutta koskevia sisältöjä ovat liikenneturvallisuus ja -käyttäytyminen, vaaratilanteet ja onnettomuudet, tapaturmat ja ensiapu. Alakoulussa terveystiedon opetus on integroitu muihin oppiaineisiin. Vuosiluokilla 1–4 terveystietoa opetetaan osana ympäristö- ja luonnontieto-oppiaineita. Vuosiluokilla 5–6 terveystieto on osana biologian/maantiedon ja fysiikan/kemian opetusta. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004.)

Tämän selvityksen johdannossa esitettiin joitakin lukuja koulutapaturmien yleisyydestä. Ruotsalaisissa kouluissa tehdyn tutkimuksen (Laflamme ja Menckel 1998, 16–17) mukaan useimmiten koulutapaturmia syntyy liikuntasalissa ja seuraavaksi eniten koulupihalla. Koulussa tapahtuu tapaturmia eniten 1.–6. luokkalaisille lapsille. Yli 40 % tapaturmista liittyi organisoimattomaan toimintaan, ja noin kolmanneksessa tapauksista aikuinen ei ollut paikalla. Useimmissa tapauksissa tapaturma oli tahaton ja aiheutui yhteentörmäyksestä tai iskusta. Seurauksena oli yleisimmin haava, nyrjähdys tai venähdys. Tutkimuksen mukaan tapaturma tapahtuu pojille tyttöjä useammin.

Myös Suomessa koulutapaturmien seurannassa todettiin pojille tapahtuvan tapaturmia enemmän kuin tytöille. Pojille sattui tapaturmia enemmän välituntitilanteissa ja toisen tahallisesti aiheuttamana, kun taas tytöille niitä tapahtui tavallisimmin koululiikunnassa (tytöt 39 % ja pojat 29 %). Välituntitapaturmia sattui alaluokkalaisille huomattavasti useammin (49 %) kuin yläluokkalaisille (25 %). Kaikkiaan koulutapaturmia tapahtui välitunneilla 46 % ja liikuntatunneilla 29 %. (Lounamaa ym. 2005, 51–52.)

Vaikka kouluja ohjataan turvallisen ympäristön luomisessa, mitään yhtenäistä ohjeistoa ei ole olemassa tapaturmien ennaltaehkäisyyn. Tämänkaltaiselle ohjeistolle saattaisi olla tarvetta, sillä esimerkiksi Savolaisen (2001, 56) tutkimuksessa 30 % opettajista ilmoitti koulunsa tapaturmien torjuntatyön vähäiseksi ja 17 % oli sitä mieltä, että koulussa oli heikosti suunnitelmia ongelmatilanteiden varalle. Lounamaan ynnä muiden (2005, 10) mukaan osassa kouluista ei ole ollenkaan sovittuja toimintatapoja tapaturmien ehkäisemiseksi tai opetussuunnitelmaan ei sisälly turvallisuuskasvatusta. Kehittämistarpeita on myös tapaturmien hoidossa ja ensiapuvalmiuksissa. Tapahtuneista tapaturmista eikä läheltä piti -tilanteista myöskään yleisesti kerätä systemaattista tietoa, jota voitaisiin hyödyntää tapaturmien ehkäisyssä ja tapaturmatilanteissa. Keinoja koulutapaturmien torjuntaan ovat esimerkiksi ennaltaehkäisevien menettelytapojen kehittäminen, käyttöönotto ja noudattaminen sekä terveystietokasvatus, ympäristöön tehtävät muutokset ja kouluterveydenhuollon toimenpiteet (Schmidt ym. 2006, 191).

Turvallisen ja terveellisen opiskeluympäristön luominen ja ylläpitäminen edellyttävät säännöllistä ja jatkuvaa työskentelyä. Stakesin Terveystieteen edistämisen vertaistietohankkeessa (TedBM) on selvitetty kouluterveydenhuollon laatusuosituksen (ks. 3.6) toteutumista. Selvityksen perusteella peruskoulujen työolotarkastukset eivät toteudu suosituksen mukaisesti. Keväällä 2005 työolotarkastusta ei ollut tehty lainkaan 29 %:ssa vastanneista yläkouluista vuoden 2000 jälkeen. Opiskeluympäristön terveyden ja turvallisuuden arviointi oli tehty 44 %:ssa yläkouluja viimeisen kolmen vuoden aikana, ja joka kymmenennessä

koulussa sitä ei ollut tehty ollenkaan. Terveyskeskuksista 27 % kertoi tarkastavansa peruskoulujen työolot suositellusti joka kolmas vuosi. Ensiapukoulutuksen saaneita henkilöitä (terveydenhoitajien lisäksi) oli 77 %:ssa yläkouluja vuonna 2007. Henkilökunnan suorittamien ensiapukoulutusten määrää ei tiedetty 23 %:ssa vastanneista kouluista. (Rimpelä ym. 2007, 41–43.)

Työoloista on kysytty myös peruskoulun oppilailta. Vuoden 2007 Kouluterveyskyselyssä (Stakes) noin 55 % vastaajista ilmoitti koulun fyysisissä työoloissa olevan puutteita. Savolaisen (2001, 82) tutkimuksen mukaan koululaisten itsensä kokemat työn ja työyhteisön kehittämistarpeet koulussa (esim. fyysiseen työympäristöön tai psykososiaalisiin tekijöihin liittyvät) on todettu samantyyppisiksi kuin työelämässä, mutta osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet näyttävät vähäisiltä. Oppilaiden näkökulmaa koulun työolojen kehittämisessä voitaisiin paremmin hyödyntää parantamalla oppilaiden ja opettajien välistä vuorovaikutusta.

Terveellisen ja turvallisen oppimisympäristön laatuvaatimustyöryhmä (Opetusministeriö 2002) suosittelee, että koulun työoloselvitys tehdään yhdessä eri osapuolten kanssa vähintään kerran valtuustokaudessa. Työryhmän mukaan koulun turvajärjestelmän hyvään laatuun kuuluu riskinarviointi ja siihen perustuvat ennakoivat suunnitelmat, valmistautuminen yllättäviin tilanteisiin, henkilökunnan ensiapuvalmius sekä koulun käytettävissä olevat tarvittavat kalusteet ja välineet. Työryhmän laatimaan muistioon sisältyvät laatuvaatimukset pihan, kalusteiden sekä voimistelun- ja leikkivälineiden turvallisuudesta.

Rimpelä ynnä muut (2007, 72) esittävät konkreettisia esimerkkejä, joilla kouluterveydenhuolto voi seurata kouluterveydenhuollon laatusuositusten toteutumista. Terveellisen ja turvallisen koulu-yhteisön ja -ympäristön mittareita ovat muun muassa opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti laadittu oppilashuollon suunnitelma, opettajien ja muun henkilökunnan ajantasaiset ensiaputaidot sekä yhteistyössä toteutettu koulun työolojen tarkastus. Muita esitettyjä seurantakeinoja ovat rakentamis- ja suunnitteluohjeissa huomioitu koululaisten oppimisympäristön terveellisyys, turvallisuus ja esteettömyys, tapaturmien, vaaratilanteiden ja läheltä piti -tilanteiden määrä sekä turvallisuuspuutteiden käsittely ja korjaus sovitulla tavalla.

Koulujen turvallisuutta edistetään ja onnettomuuksia ehkäistään lakisääteisellä pelastussuunnitelmalla, jota nimitettiin ennen vuoden 2004 lainmuutosta turvallisuussuunnitelmaksi (ks. sisältö luvussa 3.1). Pelastus/turvallisuussuunnitelmien laajuus vaihtelee kunnittain. Osa sisältää pääasiassa ohjeita vaaratilanteiden estämiseksi. Tapaturmissa ohjeet koskevat ensiavun antamista ja hätäilmoituksen tekemistä. Osa suunnitelmista on laadittu lyhyiksi toimenpidelisteiksi, ja toisaalla on pyritty tekemään laajempia toimintamalleja esimerkiksi erilaisiin kriisitilanteisiin. Joissakin turvallisuussuunnitelmissa taas on ohjeistettu laatimaan pelastus- ja ensiaputoimintaa varten koulutussuunnitelma. Pidemmälle viedyissä turvallisuussuunnitelmissa näkyy jo riskikartoitus- ja analyysityö, ja niihin sisältyy kuvauksia mahdollisista vaaroista.

Koulujen omien suunnitelmien lisäksi on tehty myös laajempia suunnitelmia, esimerkiksi koko kaupungin opetustoimen turvallisuussuunnitelma Turussa. Tapaturmia saatetaan käsitellä myös erillisissä kriisisuunnitelmissa, kuten Savonlinnan kaupungin peruskoulujen kriisisuunnitelmassa. Helsingissä asetettiin turvallisuustyöryhmä, joka laati muistion Peruskoulujen kehittäminen turvallisiksi oppimis- ja työympäristöiksi (Halinen ym. 2003). Muistiossa konkretisoidaan Helsingin kaupungin turvallisuuteen liittyvien yleisstrategioi-

den linjauksia ja esitetään laaja-alainen näkemys turvallisuudesta koulussa. Muistiassa on esitetty myös turvallisuutta edistäviä käytäntöjä, kuten toimintasääntöjen laatiminen, turvallisuuteen ja työhyvinvointiin liittyvien kysymysten käsittely henkilöstökokouksissa sekä kodin ja koulun yhteistyön lisääminen. Työturvallisuusnäkemystä edustaa myös esitys opiskeluympäristön työturvallisuutta ja työturvallisuusvalvontaa koskevien turvallisuussäädöksiä saamiseksi samalle tasolle työntekijöiden kanssa (Opetusministeriö 2002.)

Kouluturvallisuuden kehittämistarpeista näyttää vallitsevan yhtenäinen näkemys eri tahoilla, sillä suosituksissa ja parantamishdotuksissa kiinnitetään huomiota samanlaisiin seikkoihin. Stakesissa toteutettu koulutapaturmien ehkäisyhanke vuosina 2002–2004 tuotti useita toimenpideehdotuksia koulujen tapaturmatyön kehittämiseksi. Näitä olivat esimerkiksi koulutapaturmien seurantajärjestelmän kehittäminen, henkilökunnan ensiapuvalmiuden nostaminen ja koulujen säännölliset riskikartoitukset. Erityisesti on syytä kiinnittää huomiota turvallisuuden edistämiseen arjen käytännöissä. (Lounamaa ym. 2005, 17, 58.)

3.4 Tapaturmien ehkäisyn käytäntöjä

Edellisissä luvuissa on esitetty esimerkkejä toimenpiteistä, joita tapaturmien ehkäisemiseksi voidaan päiväkodissa ja koulussa tehdä. Seuraavaksi jaotellaan erilaisia strategioita ja annetaan lisää käytännön esimerkkejä.

Lasten tapaturmien ennaltaehkäisy voi olla joko **aktiivista** tai **passiivista**. Vanhempien tai muiden huoltajien aktiivisia toimia ovat muun muassa valvonta, suojelu ja varmistaminen. Passiivinen ehkäisy puolestaan viittaa esimerkiksi ympäristössä tehtäviin muutoksiin, lakeihin ja säännöksiin sekä tuoteturvallisuuteen. Lasten kohdalla kaikkein tehokkaimmaksi on todettu passiivisen ennaltaehkäisyn tarjoama jatkuva ja automaattinen suoja. (Kaas-hoek 2006.) Dealin ynnä muiden (2000) mukaan passiiviset strategiat eivät ole riippuvaisia lasten ja vanhempien turvallisuuskäyttäytymisestä, vaan ne suojaavat myös niitä, jotka eivät aktiivisesti toimi turvallisuuden lisäämiseksi.

Tapaturmien ennaltaehkäisyyn voidaan käyttää erilaisia strategioita ja/tai näiden yhdistelmiä. Lasten ja nuorten tapaturmien ehkäisyn vaikuttavuutta tutkittaessa on todettu, että

erilaisia menetelmiä yhdistämällä saadaan parhaiten hyödynnettyä niiden synergistinen teho (Towner ym. 2001, 97). Strategioista yleisimmät ovat kasvatus, ympäristön ja tuotteiden suunnitteleminen ja muutokset sekä säännöt ja säädökset. Tätä jaottelua on käytetty myös hyviin käytäntöihin perustuvassa lasten tapaturmien ohjeistuksessa. (MacKay ym. 2006, 3.)

Kasvatusstrategioilla pyritään lisäämään tietoisuutta, tietoja ja taitoja sekä muuttamaan asenteita ja käyttäytymistä. **Ympäristön ja tuotteiden suunnittelemiseen, rakentamiseen ja muokkaamiseen** liittyvät strategiat ovat muuttuneet entistä tärkeämmiksi tapaturmia ehkäistäessä. Näillä strategioilla muutetaan lasten fyysistä ympäristöä tai lasten käyttämiä tuotteita turvallisiksi. **Säännöt ja säädökset** ovat yksi tehokkaimmista keinoista. Lainsäädännöllä voidaan saada aikaan muutoksia yksilöiden käyttäytymisessä (kuten lasten turvaistuinten tai palovarointien käyttö) tai esimerkiksi teollisen tuotannon standardeissa. (Kaashoek 2006.)

Kasvatus yksittäisenä strategiana on kyseenalaistettu (Deal ym. 2000, WHO 2006, 10). Kaashoekin (2006) mukaan parhaaseen lopputulokseen päästään yhdistettäessä esimerkiksi kasvatukselliset keinot ja lainsäädäntö. Towner ynnä muut (2001, 97) puolestaan esittävät vielä laajemman näkemyksen: tehokas lähestymistapojen yhdistelmä on kasvatus ja koulutus, suojalaitteet ja turvallisuusvälineet sekä muutokset ympäristössä ja lainsäädäntö täytännönpanoineen. Menetelmät täytyy kuitenkin valita kohderyhmän ja tarpeiden mukaan. Kohderyhmän mukanaolo suunnittelussa ja osallistuvuus sekä asiantuntijatieto ovat toteutettavan intervention menestymiselle tärkeitä.

Tähän selvitykseen on koottu joitakin esimerkkejä kasvatukseen ja ympäristöön kuuluvista toimista, joita voidaan toteuttaa päiväkodissa tai koulussa. Lisäksi esitellään lyhyesti koko kuntaa koskevaa ohjelmaa, jolla on merkitystä myös päiväkodin ja koulun tapaturmien ehkäisyssä. Lainsäädäntöä käsitellään tässä yhteydessä ainoastaan, kun se liittyy päiväkodin tai koulun lakisääteiseen toiminnanohjaukseen.

3.4.1 Kasvatus

Lasten kasvatuksessa tulisi huomioida tapaturmien ehkäisy jo neuvolaikäisestä lähtien, koska riskialttiin elämäntavan on todettu kehittyvän jo varhain. Olennaista on kokonaisvaltainen lähestymistapa, jossa perheitä kannustetaan turvalliseen elämään. (Kumpula ym. 2006, 38.) Lounamaan ynnä muiden (2005, 55) mukaan myös koulu yhteisön turvallisuuden edistäminen ja turvallisuuskasvatus olisi nähtävä yhtenä kokonaisuutena. Kasvatus ei ole pelkästään opetussuunnitelmaan sisältyvää tietoa, vaan käsittää laajemmin muun muassa vanhempainillat, tapahtumapäivät, tapaturmien seuraamisen, koulun riskialttiiden paikkojen tunnistamisen ja tapaturmavaarojen analysoinnin, joihin lapset osallistuvat. Kyse on toimintakulttuurista, joka edistää turvallisuutta.

Esimerkki päivähoidon **osallistavasta** kasvatusmenetelmästä on Tanskassa lapsille suunnattu toimintamalli ja siihen sisältyvä ensiapukurssi. Ensiaputaitojen lisäksi lapset ovat saaneet sosiaalisia valmiuksia toisista huolehtimiseen. Lapset auttavat ja huolehtivat toisistaan, kun joku loukkaa itsensä. Ensiapukurssilla on opittu laittamaan loukkaantuneelle laastari tai asettamaan kylkiasentoon. Laastarit sisältävä kaappi on sijoitettu lasten ulottuville näkyvälle paikalle. Haavanhoidon lisäksi laitetaan ”lohdutuslaastareita” osoitukseksi auttamisesta silloin, kun joku on loukkaantunut henkisesti ja pahoittanut mielensä. Lapset antavat toisilleen siis myös sosiaalista ensiapua, lohduttavat ja ovat entistä myötätuntoisempia. Mallin on todettu edistävän hoivataitojen kehittymistä ja toimintavalmiuksia (mm. tilanteen arvi-

oiminen, avun kutsuminen) äkillisissä tilanteissa. Samalla myös kiusaaminen on vähentynyt, kun lapset ovat alkaneet puuttua aktiivisesti kiusaamiseen. (Böhm ym. 2002.)

Oppilaiden **kuuleminen ja vaikutusmahdollisuudet** toimintaympäristöön ovat kasvatuksellista toimintaa, joka vahvistaa yhteisöllisyyttä. Yhteisöllisyys, sitoutuminen ja osallistuminen päätöksentekoon edistävät turvallisuutta ja terveyttä sekä vähentävät riskikäyttäytymistä (CDC 2001, 15–16). Soukan koulussa, joka kuuluu Euroopan terveet koulut -ohjelmaan, on kartoitettu oppilaiden, opettajien, muun henkilökunnan ja vanhempien mielipiteitä terveydestä ja hyvinvoinnista. Kartoitus toimi pohjana koulun Kouluyhteisön terveys- ja hyvinvointiohjelmalle. Oppilaat toivat esille muun muassa ongelmia koulun turvallisuudessa ja pihan viihtyisyydessä, josta seurasi konkreettisia tavoitteita ja keinoja terveys- ja hyvinvointiohjelmaan. (Soukan koulu 2006.)

Kouvolassa on käytössä varhaiskasvatukseen ja koulun opetukseen eri luokka-asteille suunniteltu **Turvallisuuskehikko**, johon on sijoitettu jatkuvuusperiaatteella turvallisuuskasvatuksen vuosisuunnitelmat. Aihepiirit sisältävät liikenteen, suojelun, psyykkisen hyvinvoinnin sekä osion luokittelemattomille aiheille. Kouvolassa on myös laadittu **Turvallinen koulu -kansio**, jossa painotetaan kodin ja koulun yhteisiä kasvatuseriaatteita. Kodin ja koulun yhteistyöllä halutaan muun muassa lisätä turvallisuutta ja hyvinvointia koulussa. Kansiossa löytyy **Kasvatuseriaatesopimus-malli**, jonka koulun henkilökunta ja vanhemmat yhdessä voivat laatia. Myös Vaasan kaupunki on laatinut toimintaperiaatteet, **Vaasan yhteiset linjat**, kodin kasvatusta ja koulutyötä tukemaan.

Kasvatuksellisena menetelmänä voi päiväkodissa ja koulussa tehdä **turvallisuuskävelyn** (Tuisku ja Arvonen 2006, 2) lasten kanssa. Näin on tehty esimerkiksi Koulutapaturmien ehkäisyhankkeessa (Lounamaa ym. 2005, 36–37), jossa kävelykierroksella oppilaat ja eri ammattiryhmien edustajat kartoittivat reittisuunnitelman ja koulun lähiympäristön. Lopputulos vaikutti muun muassa koulun toimintakulttuuriin. Turvallisuuskävelyä on kehitetty Lapsen turvaksi -hankkeessa (2007–2009) myös päiväkotikäikäisten kanssa.

Tapaturmien ehkäisykäytäntöjä arvioitaessa on saatu näyttöjä niiden tehokkuudesta. Skotlantilaisessa Risk Watch -ohjelmassa haluttiin kehittää 3–14-vuotiaiden lasten riskinarviointikykyjä. Tavoitteena oli **opettaa** lapsille ja heidän perheilleen tapaturmariskiä alentavia **tietoja ja taitoja**. Lisäksi tavoitteena oli **muuttaa** henkilökohtaiseen turvallisuuteen liittyviä **asenteita ja käyttäytymistä**. Opetus sisälsi yleisimmät tapaturmat, liikenneturvallisuuden, tulipalot, vesiturvallisuuden ja myös aseet. Opetusvaihtoehtoina oli lyhyt intensiivikurssi, koko vuoden kestävä opetus sekä käytäntöä ja teoriaa vuorotteleva opetus. Ohjelma antoi näyttöä sille, että tapaturmia ehkäisevällä kasvatuksella on mahdollista lisätä turvallisuuteen liittyvää tietoa ja käyttäytymistä. Onnistumiselle on keskeistä jatkuva koordinaatio, yhteistyö ja resursointi. (MacKay ym. 2006, 72–74.)

Toinen esimerkki hyväksi arvioidusta käytännöstä (Lifeskills-Learning for living, Yhdistyneet Kuningaskunnat) on harjoitteluun tarkoitettu keskus, joka sisältää pienoisyhteisön rakennuksineen, teineen ja kulkuvälineineen. Keskuksessa voi **harjoitella** turvataitoja erilaisissa aidontuntuissa tilanteissa ja ympäristöissä. Käytäntö perustuu vuorovaikutteiseen kasvatukseen ja harjoitteluun, ja se on vaikuttanut merkittävästi lasten turvallisuuteen liittyviin tietoihin, asenteisiin ja käyttäytymiseen. (MacKay ym. 2006, 72, 74–75.)

3.4.2 Ympäristön suunnitteleminen ja muokkaaminen

Perusedellytykset fyysisen ympäristön turvallisuudelle luodaan jo suunnittelu- ja rakentamisvaiheissa, joita säätelevät muun muassa maankäyttö- ja rakennuslaki, Suomen rakentamismääräyskokoelma, pelastustoimilaki asetuksineen ja koulujen osalta opetushallituksen antamat kriteerit. Esimerkiksi Suomen rakentamismääräyskokoelman mukaan piha-alueella on huomioitava liikenteen, kulkuteiden ja leikkivälineiden turvallisuus. (Mäenpää 2003, 51.)

Ympäristön **turvallisuus- ja vaaranpaikkakartoitukset** on tarkoitettu turvallisuustyön ja tapaturmien ehkäisyn perustaksi. Kartoitukseen on kehitetty erilaisia työvälineitä ja tarkistuslistoja. Esimerkkejä turvallisuuskartoitusten **lomakkeistoista** ovat Vaasan kaupungin ja If Vahinkovakuutusyhtiön laatima Koulujen ja oppilaitosten riskit sekä Folkhälsanin (Morberg 2005) Förebyggande av skador, Handbok för dagvårdspersonal och familjedagvårdare -julkaisussa oleva Checklista daghem. Jälkimmäisestä, joka on tuotettu Tvärsäkert på sydspetsen -projektissa, on olemassa myös suomenkielinen versio internetissä (<http://folkhalsan.fi/olycksfall>). Myös Liikenneturvalla (www.liikenneturva.fi) on turvalliseen lähiympäristöön ja koulumatkaan tarkoitettua vaaranpaikkakartoituslomakkeita.

Stakesissa on suunniteltu kouluille kehittämistyövälineeksi **Koulun hyvinvointikuvaus** (Ideakortti 3/03). Kehittämisen lisäksi se toimii seurannan ja arvioinnin menetelmänä. Yhtenä osakokonaisuutena on turvallisuus, joka sisältää fyysisen ja psyykkisen turvallisuuden, ensiapuvalmiuden, liikenneturvallisuuden, ehkäisevän päihdetyön sekä terveystarkastukset käsittäen ympäristöterveyden ja turvallisuussuunnitelman. Hyvinvointikuvauksen avulla voidaan myös viedä tietoa päättäjille ja vanhemmille ja luoda yhteistyötä eri toimijoiden kesken.

Koulun hyvinvointiprofiilin avulla voidaan tuottaa tietoa koulun hyvinvoinnista koulun kehittämistyöhön ja terveystiedon oppisisältöihin. Se toimii myös koulun itsearvioinnin välineenä. Koulun hyvinvointiprofiili perustuu Anne Konun väitöstutkimuksessa (2002) kehitettyyn koulun hyvinvointimalliin. (Opetushallitus 2004.)

Kouvolassa on koulujen turvallisuuskansioon sisällytetty työkaluksi **tarkastusmatriisit**. Osa-alueet ovat oppimisympäristön fyysinen turvallisuus, oppimisympäristön psyykkinen ja sosiaalinen turvallisuus, liikenneturvallisuus, kriisisuunnitelma, suojelusuunnitelma, toiminta päihdetilanteissa, toiminta uhkaavissa tilanteissa, tietokoneen käyttöön liittyvä turvallisuus ja muita ohjeistuksia. Tarkastusmatriisien avulla voidaan seurata turvallisuuden eri osa-alueiden tilaa ja kuntoa.

Tarkastusten ja kartoitusten lisäksi tapaturmien ennaltaehkäisyn suunnittelua ja analysointia auttaa jo tapahtuneiden tapaturmien tai läheltä piti -tilanteiden **kirjaaminen ja seuranta**. Esimerkiksi seuraavaa yksinkertaista kaavaa (Laffamme ja Menckel 1998, 7) voidaan helposti käyttää kerätyn tiedon hyödyntämiseksi: 1) todetaan tapahtunut tapaturma, 2) selvitetään, miten se tapahtui, 3) estetään tilanteen toistuminen, 4) arvioidaan tapaturmatilannetta ja tehtyjen toimenpiteiden vaikutusta. Luvussa 2.2 on esitetty malleja työkaluiksi tapaturmien analysointiin. Koulutapaturmien ehkäisyhankkeessa (Lounamaa ym. 2005, 52) kehitettiin koulutapaturmien seurantaan työkaluksi **tapaturmailmoituslomake**. Lomake on helppo täyttää, ja sen avulla saadaan muodostettua koululle oma tietopohja ennaltaehkäisyä varten.

Ruotsissa Götensessä sijaitsevassa Källby Gård -koulussa on käytäntönä, että tapaturmalomakkeen täyttämisen jälkeen lasten kanssa keskustellaan ja merkitään yhdessä koulun **karttaan** tapaturman tai läheltä piti -tilanteen tapahtumapaikka. Näin jokainen näkee, missä tapaturmia tapahtuu. Kartta auttaa havaitsemaan paikat ja tilanteet, joissa tarvitaan toimenpiteitä. Koulussa on kehitetty monipuolisesti turvallista ympäristöä, ja WHO on sertifioinut koulun Turvalliseksi kouluksi ensimmäisenä maailmassa. Koulussa tehdään muun muassa säännöllisesti lasten kanssa ympäristön kartoituksia ja tarkastuskierroksia. (Källby Gård.)

Päivähoitoa on ohjeistettu omalla **toimintamallilla** vaaran tai riskin poistamiseksi. Mallin mukaan jokainen työntekijä tarkkailee päivittäin ympäristön turvallisuutta, muun muassa leikkivälineitä, piha-aluetta ja sisätilojen rikkoutumia. Havaittuaan ongelman työntekijä ilmoittaa siitä esimiehelleen ja tarvittaessa myös työsuojeluvaltuutetulle. Mahdollisuuksien mukaan henkilökunta myös itse poistaa viat ja puutteellisuudet. Esimies ilmoittaa asiasta välittömästi omalle esimiehelleen kirjallisesti ja suullisesti sekä tarvittaessa kiinteistön hoidosta vastaavalle henkilölle. Jos ongelmat ovat merkittäviä tai niihin ei puututa kohtuullisessa ajassa, henkilökunta voi kääntyä joko työterveyshuollon tai kunnan terveystarkastajan puoleen. (Saarsalmi 2008, 87.)

Lisää erilaisia työkaluja ja oppaita löytyy tämän selvityksen liitteestä 3, Aineistoja ja turvallisuuskasvatusta lasten tapaturmien ehkäisyyn. Lapsen turvaksi -hankkeessa (2007–2009) ollaan myös kehittämässä konkreettista mallia lasten tapaturmien ehkäisyyn päivähoidossa ja koulussa. **Kuuden Koon -malli** on haluttu luoda kattavaksi ja helpoksi työkaluksi, johon sisältyy tiivistetysti aiemmin hyviksi todettuja toimenpiteitä tapaturmien ehkäisyssä: **Kartoitetaan** säännöllisesti vaaranpaikat ja riskit. **Korjataan** puutteet ja riskitekijät fyysisessä ja sosiaalisessa toimintaympäristössä. **Kirjataan** tapaturmat ja läheltä piti -tilanteet. Hyödynnetään karttuva tieto. Päivitetään tapaturmien ehkäisyyn liittyvät suunnitelmat. **Koulutetaan** henkilökunta – tiedot, taidot ja ensiapuvalmius – ja turvallisuus- ja ensiapuvastaava. Muistetaan säännöllinen kertaus ja välitetään opittua muille. **Kasvatetaan** turvallisuuteen ja toimitaan esimerkkinä. Tapaturmien ehkäisy ei ole vain kieltoja. **Kannustetaan** turvallisuuden huomioimiseen osana arjen toimintaympäristöä. Malli tulee kokonaisuudessaan nähtäväksi Mannerheimin Lastensuojeluliiton www-sivustolle hankkeen aikana.

3.4.3 Kuntatason toimintamalli

Kuntalähtöinen tapaturmien torjunta tarjoaa mahdollisuuden yhdistää useita toimenpiteitä, jotka täydentävät ja vahvistavat toisiaan. Toiminnassa painottuu yhteinen, sosiaalinen vastuu. (Towner ja Ward 1998.) Tapaturmien ehkäisy kouluissa ja päiväkodeissa voi olla osa kunnan monitasoisempaa turvallisuustyötä. Vaasan opetustoimen turvallisuushanke on ollut osa laajaa, eri hallintokuntien viranomaisyhteistyötä. Opetustoimen turvallisuushankkeen puitteissa on kehitetty muun muassa koulujen riskikartoitusta, suunniteltu yhtenä-

set mallit turvallisuussuunnitelmille ja leirikoululle turvallisuusohjeisto. Kouluihin on myös suunniteltu turvallisuuskasvatusta yhteistyössä eri viranomaisten kanssa. Yhtenä tavoitteena on ollut tukea kotien turvallisuuskasvatustyötä, jota varten on työstetty lapsiperheille jaettava Kodin kansio. (Vaasan opetusvirasto.)

Safe Community -toimintamallissa pyritään laaja-alaisella työllä edistämään turvallisuutta ja vähentämään tapaturmia. Kunnalliseen toimintaan sovellettavalle mallille on ominaista systemaattinen ja järjestelmällinen työskentely tavoitteiden saavuttamiseksi aktiivisilla paikallisilla toimijoilla. WHO tukee Safe Community -työtä ja sitä koordinoi Tukholman Karoliininen Instituutti. Saadakseen Safe Community -statuksen kunnan tulee täyttää määrätty edellytykset, joihin kuuluvat muun muassa kumppanuuteen ja yhteistoimintaan perustuva turvallisuustyö ja pitkäkestoiset ohjelmat. Suomessa tähän kansainväliseen verkostoon on liittynyt Hyvinkää ja kesäkuussa 2008 jäsenyyden sai myös Kouvola. (KTL/ Tapaturmaportaali.)

Hyvinkäällä Safe Community -toiminnan nimi on **24 turvallista tuntia Hyvinkäällä**. Vuoden 2007 toimintasuunnitelmaan kuului esimerkiksi koulumatkojen turvallisuuden edistäminen sekä Koulukummi-projekti. Projekti on ollut koulutoimen ja Keski-Uudenmaan pelastustoimen yhteinen hanke, jossa muun muassa on koulutettu koulujen henkilökuntaa ymmärtämään riskejä ja luomaan yhtenäistä turvallisuuskulttuuria. Projekti on järjestänyt lisäksi turvallisuuskoulutusta ja pelastusharjoituksia. (Turvallinen Hyvinkää.)

Kouvolassa Safe Community -mallin puitteissa on laadittu **Kouvolan turvallinen kunta -ohjelma**. Sen ohella alueella on käynnissä Kouvolan seudun tapaturmahanke Start, jonka tavoitteena on muun muassa kehittää sähköistä tapaturmatiedon keräystä ja raportointia sekä ehkäisytoimenpiteiden vaikutusten arviointia. Kyseessä on kehittämishanke, jossa luodaan ja vakiinnutetaan välineitä tapaturmien seurantaan ja tilastointiin sekä kehitetään tapaturmia ehkäisevää toimintakulttuuria. Kouvolan seudun on tarkoitus toimia kansallisena tapaturmien tilastoinnin pilotti- ja viitealueena. Toimipaikkatasolla tapaturmia seurataan kouluissa ja päivähoitoyksiköissä internetpohjaisella seurantaohjelmalla. Ohjelman avulla voidaan seurata reaaliaikaisesti tapaturmatilastoja ja hyödyntää tietoja ennaltaehkäisevässä työssä. Tietoja hyödynnetään myös yksiköiden turvallisuusjohtamisessa. (Kouvolan seudun tapaturmahanke.)

3.5 Aineistot ja koulutus

Lasten tapaturmien ehkäisyyn ja turvallisuuskasvatukseen on tuotettu kohtuullisesti erilaisia aineistoja ja materiaaleja. Liitteisiin 3–5 on koottu luettelot keskeisimpien suomalaisten toimijoiden aineistoista, koulutuksista ja kampanjoista. Lisäksi on esimerkinomaisesti listattu joitakin ulkomaisia linkkejä aineistoista ja käytännöistä (liite 6). Aineistoja ja materiaaleja on sekä painetussa että sähköisessä muodossa. Osa materiaaleista on ilmaisia ja osa tilauspohjaisia ja maksullisia. Sähköisissä materiaaleissa on muun muassa turvallisuuskasvatusaiheisia pelejä eri-ikäisille lapsille, tulostettavia ohjeita ja tietoisuuksia sekä apuvälineitä turvallisuuden edistämiseen. Sähköisten materiaalien ajanmukaisuudesta ja verkkosivujen päivityksestä huolehtiminen on jatkuva haaste sivujen ylläpitäjille. Aineistoluettelossa on muutama esimerkki kuntien tuottamasta materiaalista. Siitä, kuinka paljon kunnissa tehdään omaa materiaalia, ei ole tietoa.

Tapaturmien ehkäisyssä on rakenteellisten ratkaisujen ohella vaikutettava asenteisiin ja käyttäytymiseen. Näihin vaikutetaan muun muassa turvallisten taitojen ja toimintamallien oppimiseen tähtäävän kasvatuksen, kampanjoiden ja koulutuksen avulla (Korhonen 2007, 132). Edellisissä luvuissa on puhuttu kasvatuksesta, mutta henkilökunnan koulutus on yksi keskeisistä tekijöistä tapaturmien torjunnassa. Turvallisuus- ja kriisikoulutusta kouluyhteisöille on järjestänyt esimerkiksi Opetushallitus yhdessä Etelä-Suomen lääninhallituksen kanssa.

Sosiaali- ja terveysministeriön turvallisuussuunnitteluoppaan (STM 2005:13, 19–20) mukaan turvallisuuskoulutuksella lisätään henkilöstön yleistä turvallisuustietoisuutta vaikuttamalla asenteisiin. Koulutuksella tavoitellaan henkilöstön oma-aloitteisuuden lisäämistä ja menettelytapojen omaksumista turvallisuuden ylläpitämiseksi. Kaikki työntekijät tulisi perehdyttää toimintayksikön turvallisuuden perusasioihin, ja myös sijaisten pitää tuntee turvallisuusohjeet. Koulutustarve ja koulutuksen järjestäminen sekä toimintayksikön tavoitteet turvallisuusasioissa olisi määriteltävä turvallisuussuunnitelmassa. Oppaan mukaan toimintayksikön pitäisi myös pitää tiedostoa turvallisuushenkilöstön saamasta koulutuksesta ja lisäkoulutustarpeesta.

Työpaikalla on oltava myös riittävä määrä ensiaputaitoisia henkilöitä. Työnantajan tehtävänä on järjestää tarvittava ensiapu- ja muu turvallisuuteen kuuluva koulutus. Ensiapukoulutuksen voi hankkia joko työterveyshuollosta, jos käytettävissä on pätevä ensiapuopettaja, tai tilata kurssin esimerkiksi Suomen Punaiselta Ristiltä (Työsuojeluhallinto 2007, 5). Ensiapukoulutuksen lisäksi työpaikoilla järjestetään esimerkiksi pelastamis- ja poistumisharjoituksia ja -koulutusta paikallisten pelastusviranomaisten johdolla. Lounamaa ynnä muut (2005, 58) esittävät, että koulujen henkilökunnan ensiapuvalmiutta kartoitettaisiin ja nostettaisiin systemaattisesti.

Koulutettu henkilökunta on arvokasta, koska se pystyy sekä auttamaan että opettamaan lapsia turvallisuusasioissa (Schmidt ym. 2006, 206). Tapaturmien ehkäisyyn paneutuva ja osaava opettaja ja muu henkilökunta on samalla myönteinen roolimalli lapsille. Säännöllinen koulutus pitäisikin nähdä osana jatkuvaa ammatillista kehittymistä ja edellytyksenä tehokkaalle tapaturmien torjunnalle ja turvallisuuden edistämiseksi. Tapaturmien ehkäisykoulutus käsittää esimerkiksi vaarojen tunnistamista ja poistamista, turvavälineiden käyttöä, ristiriitatilanteiden ratkaisutapoja ja ensiapua. Opettajilla olisi oltava lisäksi mahdollisuus saada opetusmenetelmäkoulutusta turvallisen oppimisympäristön kehittämiseen ja ylläpitoon. Esimerkkejä aihepiireistä ovat yhteistoiminnalliset oppimismenetelmät, sosiaalisten taitojen harjoittelu, vuorovaikutteinen oppiminen ja ympäristön muokkaaminen. (CDC 2001, 30, 44–45.)

Ammatillisen kehittymisen tueksi tapaturmien ehkäisyyn on mahdollista saada opetusta myös internetissä. Kotitapaturmien ehkäisykampanjan [www-sivuilla](http://www.sivuilla) (www.kotitapaturma.fi) on verkko-opetusmateriaali koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisystä elämänkulun eri vaiheissa. Suomen Virtuaaliammattikorkeakoulun [www-sivuilta](http://www.sivuilla) (www.amk.fi) löytyy tapaturmien ehkäisyn verkko-opintokokonaisuus ja lisäksi lasten ja nuorten tapaturmien ehkäisyn verkko-opinnot.

4. YHTEENVETO JA PÄÄTELMÄT

Lasten tapaturmien ehkäisyä pidetään yleensä tärkeänä. Tuskin kukaan hyväksyy sitä, että lasten kasvuympäristö ei olisi turvallinen. Lasten tapaturmakuolleisuutta onkin Suomessa saatu vähenemään viimeisinä vuosikymmeninä huomattavasti. Tästä huolimatta lievemmat tapaturmat ovat edelleen yleisiä, minkä takia tapaturmien torjunnassa on kehitettävää.

Tätä selvitystä varten koottu tieto osoitti, että hyvät **tavoitteet ja arjen käytännöt** eivät aina kohtaa. Erilaisissa valtakunnallisissa ohjelmissa painotetaan tapaturmien ehkäisyn tärkeyttä. Tapaturmien ehkäisyyn on olemassa tietoa turvallisuutta lisäävistä toimenpiteistä, mutta annetut suositukset eivät kaikilta osin toteudu. Esimerkkejä ovat tilojen turvallisuuskatselmukset, henkilöstön ensiapukoulutus tai tapaturmien kirjaamisen hyödyntäminen. Suositukset eivät ole juurtuneet arjen toimintatapoihin ja -kulttuuriin, siten kuin niitä laadittaessa on toivottu. Nähtävästi ne eivät ole myöskään olleet riittävän yksityiskohtaisia tuottamaan tarvittavaa tietoa lukuisille päivähoito- ja kouluyksiköille. Ohjelmien ja suositusten sitovuus ei myöskään ehkä ole riittävää, jotta tapaturmien ehkäisy tulisi osaksi joka päiväistä työtä.

Tapaturmien ehkäisy on monitasoista ja laaja-alaista toimintaa. Ollakseen tehokasta sen tulisi olla järjestelmällistä, suunnitelmallista ja jatkuvaa kaikilla tasoilla ja tahoilla. Tapaturma-ala on kuitenkin hajanainen ja siinä on useita toimijoita. **Yhteistyön rakentaminen** valtakunnallisesti ja paikallisesti kuntien, koulujen ja järjestöjen kanssa on todettu välttämättömäksi (STM 2003:29, 17). Valtakunnallisesti keskeisten lasten tapaturmien ehkäisyn toimijoiden yhteistyön tulee olla pysyvää tiedon ja resurssien hyödyntämiseksi. **Pysyvä yhteistyöelin** voisi edistää näyttöön perustuvien, hyvien käytäntöjen kehittämistä ja käyttöönottoa. Yhteistyön muotoja voivat olla esimerkiksi vaikuttaminen tapaturmien ehkäisyn linjauksiin, konsultointi, strategioiden luominen, tiedottaminen ja yhteiset kehittämishankkeet. Yhteistyöllä vältettäisiin päällekkäistä toimintaa ja työskenneltäisiin samansuuntaisesti.

Kunnissa laaja-alainen, hyvin organisoitu turvallisuustyö, esimerkiksi Safe Community -mallin tapaan, nostaisi tapaturmien ennaltaehkäisyn statusta sekä edistäisi kehittämistä ja resursointia. Tapaturmien ennaltaehkäisy pitää saada yhdessä terveyden edistämisen kanssa kunnissa **päätätjä- ja strategiatasolle**, jolloin niiden toteutumista myös seurattaisiin. Tapaturmien ennaltaehkäisy tulee kunnissakin nähdä osana **terveyden edistämistä**, jolla vaikutetaan terveyteen ja kuolleisuuteen sekä terveyshaitoista aiheutuviin kustannuksiin. Tärkeä työkalu suunnittelun ja päätöksenteon apuvälineenä olisi **lapsivaikutusten arviointi** (Taskinen 2006). Lapsiin kohdistuvat vaikutukset pitää huomioida kaikessa lasten ympäristöihin liittyvissä toimissa, kuten koulu- tai leikkikenttärakentamisessa tai lasten paljon käyttämien liikennereittien turvaamisessa. Sosiaali- ja terveystieteiden ja Stakesin tuore ohjeistus **päivähoidon turvallisuussuunnitteluun** on myös odotettu työkalu. Samankaltaiset ohjeet voisivat olla tarpeen myös **kouluille**.

Järjestelmällisen ja suunnitelmallisen tapaturmatyön tulee kuulua kiinteästi päiväkodin ja koulun **toimintakulttuuriin**. Tällöin se on kirjattu opetus-, kasvatust- ja muihin suunnitelmiin, joista se siirtyy jokapäiväiseen käytäntöön. Hyvä tapa on ylläpitää päivitettävää turvallisuuskansiota, jossa on kaikki toimintayksikköä koskevat suunnitelmat. Edistyneimmis-

sä kouluissa ja päiväkodeissa tapaturmatyö on kaikkien yhteinen asia, joka käsittää fyysisen turvallisuuden ohella psyykkisen ja sosiaalisen turvallisuuden. Päiväkodin ja koulun **sisäinen yhteistyö** on tehokkainta, kun siihen osallistuvat kaikki yksikössä toimivat – lapset ja aikuiset. Yhteistyö käsittää niin suunnittelun, toiminnan kuin arvioinninkin. Lisäksi on tärkeää, että yhteistyö on saumatonta korjaus-, muutostyö- ja huoltotoimenpiteistä vastaavien kanssa. Yksiköiden huomiot vaaranpaikoista ja korjausten saaminen kohtuullisessa ajassa täytäntöön on osa tapaturmien ehkäisyprosessia.

Suunnitelmallisuuteen kuuluu myös tapahtuneiden tapaturmien ja läheltä piti -tilanteiden **kirjaaminen ja seuranta**. Kirjaaminen on hedelmällisempää nähdä hyödyntämisen, arvioinnin ja ehkäisytyön näkökulmasta kuin pelkästään korvaus- ja vastuuasiana. Kirjaamiseen on jo olemassa hyviä työkaluja. Kirjaaminen ja seuranta voivat myös toimia laatumittarina, jolloin dokumentoinnilla voidaan osoittaa tapaturmien määrä. Yhtäläillä sen avulla voidaan osoittaa korjaus- ja kunnostustarpeet.

Koulujen ja päiväkotien **ulkoisessa yhteistyössä** keskeisiä kumppaneita ovat **vanhemmat**. Yhteisiä käytäntöjä luodaan keskusteluilla ja sopimuksilla. Esimerkkeinä yhteisistä kasvatustavoitteista ja turvallisesta käyttäytymisestä ovat vaikkapa pyöräilykypärän käyttö, ennaltaehkäisytyminen, sääntöjen noudattaminen tai muiden auttaminen. Vanhemmat vastaavat ensisijaisesti lasten kasvatuksesta, käyttäytymisestä ja valvonnasta, myös tapaturmien ehkäisyssä. Yhteistyö päivähoiton ja koulun kanssa on erityisen tärkeää etenkin niiden perheiden kanssa, joissa vanhemmat tarvitsevat tukea kasvatustehtävässään tai lapsen valvontaa ei ole riittävä tai lapsella on jo varhain riskikäyttäytymistä.

Tapaturmien ehkäisyssä on tärkeää luoda **myönteinen asenneilmapiiri, kannustaa ja toimia esimerkkinä**. Tietoisuus tapaturmien torjunnasta ja turvallisista toimintamalleista välittyy lapsille asenteissa. Lapset siirtävät päiväkodissa ja koulussa oppimiaan asioita edelleen koteihin. Henkilökunnan säännöllisellä **koulutuksella** lisätään tietoa ja osaamista tapaturmien ennaltaehkäisyssä sekä edistetään turvallisuusmyönteisiä asenteita. Koulutuksella pidetään myös yllä ensiapuvalmiuksia ja toimintavalmiutta yllättävissä tilanteissa. Päivähoidolle ja kouluille räätelöidylle täydennyskoulutukselle on jatkuva tarve. Johdon tehtävä on huolehtia siitä, että koulutusta tarjotaan henkilökunnalle ja kaikki osallistuvat siihen vuorollaan.

Koulutuksen ja tapaturmien ehkäisyn tulisi perustua parhaaseen saatavilla olevaan tutkimustietoon ja käytännön asiantuntemukseen eli **hyviksi todettuihin käytäntöihin**. Hyvän käytännön toimivuus on huolellisesti arvioitu tai se on olemassa olevista vaihtoehdoista todennäköisesti tehokkain. Hyviä käytäntöjäkään ei voi aina siirtää suoraan eri yhteyksiin, vaan ne on aina sovittava paikallisiin tarpeisiin ja toimintaympäristöön.

Ongelmana on, että systemaattisesti kerättyä tietoa hyvistä käytännöistä ei ole paljon. Esimerkkeinä tällaisista yhteenvedoista ovat Child Safety Good Practice Guide (MacKay ym. 2006) ja päivitetty, systemaattinen katsaus What works in preventing unintentional injuries in children and young adolescents? (Towner ym. 2001). Jotta näyttöön perustuvaa, luotettavaa tietoa saataisiin enemmän lasten tapaturmien ennaltaehkäisyyn, pitäisi käytäntöjen ja menetelmien toimivuuden arviointia lisätä.

Päiväkotien ja koulujen kehittämät toimenpiteet tapaturmien torjumiseksi pitäisi myös saada yhteiseen käyttöön kokeiltavaksi. Toimiviksi koettuja käytäntöjä ei toistaiseksi jaeta laajalti. Yhtenä vaihtoehtona voisikin olla **tapaturmien ehkäisypankki** tai **vuorovaikuttei-**

nen verkkopalvelu, jonne voitaisiin jatkuvasti kerätä tietoa hyväksi koetuista menetelmistä. Päiväkodeissa ja kouluissa on myös paljon niin sanottua **hiljaista tietoa**, joka olisi tärkeää saada muutetuksi toimintayksiköiden kirjallisiksi ohjeiksi. Hiljainen tieto tarkoittaa tässä vuosien mittaan kertynyttä kokemusta erilaisiin tilanteisiin varautumisesta ja niiden hoidosta. Hiljaiseen tietoon nojautuen esimerkiksi käydään mielessä läpi retkien tarkistuslistat tai kuinka toimitaan hätätilanteessa. Kokemuksen tuoma hiljainen tieto on arvokasta, mutta se ei ole välttämättä jaettava tietoa ja saattaa tuottaa epärealistisen arvion turvallisuuden tähtäävien toimien riittävydestä ja niiden kehittämisestä. **Kirjalliset, päivitettävät toimintaohjeet** ovat tärkeitä, myös ehkäisytyön jatkuvuuden kannalta ja sijaisten perhe-tyttämisessä.

Tehokkaiden interventoiden kehittäminen lasten tapaturmien ehkäisyyn edellyttää myös parempaa **ymmärrystä** siitä **sosiaalisesta systeemistä**, jossa lapset elävät. Tietoa ymmärryksen lisäämiseksi saadaan tutkimuksella. Tutkimustietoa tarvitaan esimerkiksi siitä, mitä tapahtuu ennen tapaturmia, faktoja ympäristöistä, missä niitä tapahtuu sekä eri toimijoiden käyttäytymisestä. (Welander ym. 2004, 19.) Laaja-alaisen näkemyksen saamiseksi tarvitaan tutkimustietoa monelta alalta ja tiedon yhdistelyä. Esimerkiksi Marketta Kytän (2003) ympäristöpsykologian väitöstutkimus lasten omaehtoisesta liikkumisesta ja hyvästä ympäristöstä voi valottaa tapaturmien ennaltaehkäisyä toisenlaisesta näkökulmasta. Kytän mukaan hyvässä ympäristössä yhdistyvät lapsen liikkumisvapaus ja ympäristön suomat toimintamahdollisuudet.

Tasapaino lasten **liikkumisen** ja **ympäristösuhteen** luomisen sekä **turvallisuuden** välillä on keskeinen asia tapaturmien ennaltaehkäisyssä. Näitä ei tulisikaan asettaa vastakkain. Liikkuminen ja tutkiminen ovat lapselle tärkeää, luontaista toimintaa. Liikkumista pitää kannustaa ja mahdollistaa, mutta samalla suojella lasta. Suojeleminen tarkoittaa muun muassa autottomia kulkureittejä, iskunvaimentavia kiipeilytelineiden alustoja, aikuisten yhteisvastuullisuutta ja turvallisuuskasvatusta. Parhaiten lasten tarpeet huomioivaa ympäristöä muokataan jo suunnittelu- ja rakennusvaiheessa. Lapsi tarvitsee myös luonnonmukaista, rakentamatonta ympäristöä, joka antaa aineksia mielikuvitukselle. Selviytymistaitoja on hyvä harjoitella monenlaisissa ympäristöissä.

Aikuiset eivät ole pelkästään kasvatussuhteessa lapseen, vaan he jakavat päivittäin saman tilan ja todellisuuden. Elämyksellinen ymmärrys lapsen tavasta toimia ja ajatella auttaa näkemään ympäristöä **lapsen silmin**. Tätä edistetään avaamalla lapselle mahdollisuus osallistumiseen aktiivisena toimijana. Lapsen huomiot ympäristön vaaranpaikoista, niiden valokuvaaminen, parannusehdotukset ja kuuleminen jokapäiväisissä asioissa ovat esimerkkejä keinoista, joiden avulla lapsen osallisuutta voi lisätä. Osallisuuden on todettu lisäävän hyvinvointia ja terveyttä, joihin myös turvallisuus on yhteydessä.

Loppujen lopuksi kysymys on pitkälti asenteista ja priorisoinnista. Bo Henricson (WHO Collaborating Centre/Swedish Association for Safe Communities) totesi puheessaan Kouvolan Safe Community -julkistusseminaarissa parhaiden tapaturmien ehkäisyohjelmien olevan halpoja, koska sellaiset, joissa on käytetty paljon rahaa toimivat yleensä ylhäältä alaspäin. Näkökulma korostaa ihmisten tarpeista lähtevää toimintaa, osallistumismahdollisuuksia ja aktiivisuutta. Hän sanoi myös, että tapaturmatyö ei ole pelkästään järjen asia vaan myös sydämen.

LÄHTEET

Böhm B, Lundgaard C, Houmann K, Skaarup EM, Madsen HB. Förstehjælp i omsorg er også for børn. Delrapport 1, 2002.

CDC. Centers for Disease Control and Prevention. School health guidelines to prevent unintentional injuries and violence. MMWR 2001;50(No. RR-22).
<http://www.cdc.gov/mmwr/PDF/rr/rr5022.pdf>

Deal LW, Gomby DS, Zippiroli L, Behrman RE. Unintentional Injuries in Childhood: Analysis and Recommendations. *The Future of Children*, Vol. 10, No. 1 – Spring/Summer 2000.

Eläköön lapset. Kuntaliiton lapsipoliittinen ohjelma. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 2000.

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2000. Opetushallitus, 2000 ja liite määräykseen 42/011/2003.

Evinsalo K. Näkökulmia turvallisuuskasvatukseen.

<http://www.kotitapaturma.fi/jepulis/ope05.htm>, viitattu 8.5.2008

Finlex - Valtion säädöstietopankki. <http://www.finlex.fi/fi/>, viitattu 14.6.2007 ja 18.2.2008

Färkkilä N, Kahiluoto T, Kivistö M. Lasten päivähoidon tilannekatsaus. Syyskuu 2005. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:16.

Halinen I, Gayer G, Ihalainen A-P ym. Peruskoulun kehittäminen turvallisiksi oppimis- ja työympäristöiksi. Turvallisuustyöryhmän muistio. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja B 1:2003.

Heinonen M. Päiväkotilasten turvalaitteiden käyttö vuosina 2004 ja 2006. Liikenneturvan tutkimusmonisteita 105/2007.

Holder Y, Peden M, Krug E et al (Eds.). *Injury Surveillance Guidelines*. Geneva: World Health Organization, 2001.

Honkalampi T, Koskinen M-K, Leppälampi O. Silmät selässäkin. Tehyn päivähoitoselvitys. Tehyn julkaisusarja B: Selvityksiä 5/2006.

Kaashoek J. *Growing Up Safely. Reference Manual*. Toronto Public Health, 2006.
http://www.toronto.ca/health/injuryprevention/0to5/pdf/growingupsafely_manual.pdf, viitattu 20.11.2007

Kansanterveyslaitos. Tapaturmaportaali. <http://www.ktl.fi/tapaturmat>, viitattu 29.5.2007 ja 3.6.2008

Korhonen M. Tapaturmat. Teoksessa Erkkola M, Fogelholm M, Huuskonen M S ym. Lasten ympäristö ja terveys. Kansallinen CEHAP-selvitys. Kansanterveyslaitoksen julkaisu B 11/2007: 128–136.

- Konu A. Oppilaiden hyvinvointi koulussa. Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 887. Tampere: Tampereen yliopisto, 2002.
- Kouluterveyskysely 2007. Stakes. <http://www.info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/valtak.htm>, viitattu 8.5.2008
- Kouvolan seudun tapaturmahanke. <http://www.tapaturmahanke.fi/>, viitattu 11.12.2007
- Kumpula H, Lounamaa A, Paavola M ym. (toim.). Nuorten miesten tapaturmat ja väkivalta. Sosiaali- ja terveysministeriö, Kansanterveyslaitos. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:71.
- Kyttä M. Children in Outdoor Contexts. Affordances and Independent Mobility in the Assessment of Environmental Child Friendliness. Helsinki University of Technology. Centre for Urban and Regional Studies. Espoo, 2003. <http://lib.tkk.fi/Diss/2003/isbn9512268736/isbn9512268736.pdf>
- Källby Gård. A Safe School – en säker och trygg skola. En liten handbok för Dig som vill utveckla arbetsmiljön på Din skola. http://www.gotene.se/download/18.21e2412a11131a5d10080001706/Haftet_Kallby+Gard_feb_2007_gotene_kommun.pdf, viitattu 9.6.2008
- Lafamme L, Menckel E. Pupils, Injuries & School Environments – injury patterns and risk situations –. Stockholm: Folkhälsoinstitutet, 1998.
- Lappalainen J, Saarela K L. Tapaturmavaarat. Teoksessa Riikonen E, Kämäräinen M, Lappalainen J ym. (toim.) Työsuojelun perusteet. Työterveyslaitos, 2003: 38–58.
- Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelma 2007–2011. Opetusministeriö, 2007.
- Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma 2007. http://www.vn.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/lapset/ohjelman-sisaeltoe/HPO_Lapset_HSA2007.pdf, viitattu 10.3.2008
- Liikenneturva. Lasten henkilövahingot tieliikenteessä vuosina 2003–2007. <http://www.liikenneturva.fi/fi/tilastot/liitetiedostot/Lapset.pdf>. Päivitetty 15.4.2008. Viitattu 8.5.2008
- Lounamaa A, Huhtanen P, Kurenniemi M ym. Koulutapaturmien ehkäisy. 2002–2004 toteutettu kehittämissuunnitelma. Helsinki: Stakes, Aiheita 11/2005.
- Lounamaa A. Koti- ja vapaa-ajantapaturmat. Teoksessa Terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 2006:19:56-58. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2006:19:56-58.
- MacKay M, Vincenten J, Brussoni M, Towner L. Child Safety Good Practice Guide: Good investments in unintentional child injury prevention and safety promotion. Amsterdam: European Child Safety Alliance, Eurosafe, 2006.
- Mattila V. Injuries and Their Risk Factors in Finnish Adolescents. Acta Universitatis Tamperensis 1085, 2005. <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-6317-X.pdf>

McDonald EM, Girasek DC, Gielen AC. Home Injuries. Teoksessa Liller K.D. (ed.) Injury Prevention for Children and Adolescents. Research, Practice, and Advocacy. Washington DC: American Public Health Association, 2006:123–161.

Morberg E. Förebyggande av skador. Handbok för dagvårdspersonal och familjedagvårdare. Folkhälsan, 2005.

Mäenpää S. Lait ja asetukset turvallisuuden perustana. Julkaisussa Sassi P (toim.) Koulupihan mahdollisuudet -opas. Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2003: 51–52.

Opetushallitus, Opetusalan Ammattijärjestö OAJ, Opetus-, kasvat- ja koulutusalojen säätiö OKKA-säätiö, Hyvinkään-Riihimäen aikuiskoulutuskeskus. Koulujen ja oppilaitosten ympäristökriteerit. Helsinki, 2003.

Opetushallitus. Koulun hyvinvointiprofili, 2004.
<http://www2.edu.fi/hyvinvointiprofili/index.php>, viitattu 23.6.2008

Opetusministeriö. Terveellisen ja turvallisen oppimisympäristön laatuvaatimustyöryhmä. Terveellisen ja turvallisen opiskeluympäristön laadun arvioinnin perusteet perusopetusta varten. Taustamuistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 2002:27.
http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaistut/2002/liitteet/opm_478_27_02opisk_ymp_laatu.pdf?lang=fi, viitattu 5.3.2008

Paikallisen turvallisuustyön kehittäminen. Sisäasiainministeriön julkaisuja 19/2006.

Palosaari A, Saarsalmi O. Päivähoitopaikkojen tilat ja turvallisuus. Helsingin ja Oulunsalon päivähoitohenkilökunnalle sekä lasten vanhemmille ja huoltajille suunnattujen kyselyjen tulokset. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:10.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallitus, 2004.

Pänttönen P. Päiväkotien leikkipaikkojen ja piha-alueiden turvallisuus Itä-Suomen läänissä vuonna 2007. Itä-Suomen lääninhallitus.

Raminen P. Koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisy elämäntulon eri vaiheissa. Verkko-opiskelukurssimateriaali, 2002. Päivitetty 26.1.2005.
<http://www.ktl.fi>Tapaturmaportaali>Tapaturmien ehkäisyn osajaksi>Koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisy elämäntulon eri vaiheissa>, viitattu 17.6.2008

Reason J. Human error: models and management. BMJ 2000;320:768–770 (18 March).
<http://www.bmj.com/cgi/content/full/320/7237/768>

Rimpelä M. Terveyttä edistävä kouluyhteisö. Teoksessa Terho P, Ala-Laurila E-L, Laakso J ym. (toim.) Kouluterveydenhuolto (2. uudistettu painos). Helsinki: Duodecim, 2002:86–93.

Rimpelä M, Wiss K, Saaristo V, Happonen H, Kosunen E, Rimpelä A. Kouluterveydenhuollon laatusuosituksen toimeenpano 2004–2007. Stakes: Työpapereita 32/2007.

Saarsalmi O (toim.). Päivähoidon turvallisuussuunnittelu. Sosiaali- ja terveysministeriö ja Stakes. Oppaita 71, 2008.

Savola E, Koskinen-Ollonqvist P. Terveiden edistäminen esimerkein. Käsitteitä ja selityksiä. Helsinki: Terveiden edistämisen keskus ry, 2005.

Savolainen A. Koulu työpaikkana. Työolojen itsearviointi ja kehittämistarpeet oppilaiden ja henkilöstön näkökulmasta. Akateeminen väitöskirja, Acta Universitatis Tamperensis 830. Tampere: Tampereen yliopisto, 2001.

Savolainen A. Terveellinen kouluympäristö. Teoksessa Terho P, Ala-Laurila E-L, Laakso J ym. (toim.) Kouluterveydenhuolto (2. uudistettu painos). Helsinki: Duodecim, 2002:74–85.

Schmidt E.R., Mahady A, Bryn S. Injuries in the School Environment. Teoksessa Liller K.D. (ed.) Injury Prevention for Children and Adolescents. Research, Practice, and Advocacy. Washington DC: American Public Health Association, 2006:191–213.

Sellström E, Bremberg S. Education of staff – a key factor for a safe environment in day care. Acta paediatr 2000; 89:601–7.

Shaw FE, Ogolla CP. Law, Behavior, and Injury Prevention. Teoksessa Gielen AC, Sleet DA, DiClemente RJ (Eds.) Injury and Violence Prevention. Behavioral Science Theories, Methods, and Applications. San Francisco CA: Jossey-Bass, 2006:442–466.

Sisäasiainministeriö. Arjen turvaa. Sisäisen turvallisuuden ohjelma, 2004.

Sisäisen turvallisuuden ohjelma. Valtioneuvoston yleisistunto 8.5.2008.
[http://www.intermin.fi/intermin/hankkeet/turva/home.nsf/files/STO%20080508/\\$file/STO%20080508.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/hankkeet/turva/home.nsf/files/STO%20080508/$file/STO%20080508.pdf), viitattu 9.5.2008

Soukan koulu. Koulu yhteisön terveys- ja hyvinvointiohjelma. 13.10.2006
<http://www.espoo.fi/binary.asp?path=1;28;11866;11703;23258;11855;12723;12925;58071;58102;58104;58119&field=FileAttachment>, viitattu 9.6.2008

STM. Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:9.

STM. Koti- ja vapaa-ajan tapaturmien torjuntatyön vahvistaminen. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2003:29.

STM. Riskin arviointi. Sosiaali- ja terveysministeriö. Työsuojeluosasto. Työsuojeluoppaita ja -ohjeita 14, 2003.

STM. Kouluterveydenhuollon laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriö, Suomen Kuntaliitto. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2004:8.

STM. Lastenneuvola lapsiperheiden tukena. Opas työntekijöille. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2004:14.

STM. Turvallisuussuunnitteluopas sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköille. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005:13.

STM. Varhaiskasvatuksen liikunnan suositukset. Sosiaali- ja terveysministeriö, Opetusministeriö, Nuori Suomi ry. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005:17.

- STM. Terveyden edistämisen laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:19.
- STM. Turvallisesti kotona ja vapaa-aikana. Koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisyn tavoiteohjelma vuosille 2007–2012. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:24.
- Taskinen S. Lapsiin kohdistuvien vaikutusten arvioiminen. Helsinki: Stakes, 2006.
- Terveyden edistämisen politiikkaohjelma 2007.
<http://www.vn.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/terveys/ohjelman-sisaeltoe/fi.pdf>, viitattu 10.3.2008
- Terveys 2015 -kansanterveysohjelmasta Valtioneuvoston periaatepäätös. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:4.
- Tieliikenteen turvallisuus 2006–2010. Liikenne- ja viestintäministeriö, 2005.
- Tilastokeskus. <http://www.tilastokeskus.fi/index.html>, viitattu 27.7.2007
- Towner E, Ward H. Prevention of injuries to children and young people: the way ahead for the UK. *Inj. Prev.* 1998;4:17-25.
- Towner E, Dowswell T, Mackereth C, Jarvis S. What works in preventing unintentional injuries in children and young adolescents? An updated systematic review. London: NHS Health Development Agency, 2001.
- Tuisku E, Arvonen S. Turvallisuuskävely - varautumiseen oppeja kokemalla. Suomen Palopäällystöliitto, 2006.
- Turun kaupungin opetustoimen turvallisuussuunnitelma 2004-2008. <http://www05.turku.fi/ah/ol/2004/1027012x/1040136.htm>, viitattu 5.12.2007
- Turvallinen Hyvinkää. http://www.hyvinkaa.fi/modules/page/show_page.asp?id=AE5006FA8FEB4236AF7C47E8DEDB939B&tabletarget=data_1&MENU_2_activeclicked=66D12A62738A4ABA8FC541D81D6F4995&MENU_2_open=true&pid=FE702B4E572F4C7A9F03722401D112AF&layout=sisasivu (päivitys 4.12.2007), viitattu 11.12.2007
- Työsuojeluhallinto. Ensiapuvalmius työpaikoilla. Työsuojeluoppaita ja -ohjeita 33. Tampere, 2007.
- Vaasan opetusvirasto.
<http://www1.vaasa.fi/opetusvirasto/suomi/TK-hanketiivistelm%C3%A4%203.2.20051.doc>, viitattu 5.12.2007
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2. tarkistettu painos. Stakes. Oppaita 2003:56/2005.
- Vuolle A, Ilves V. Lastentarhanopettajapula pahenee. Lastentarhanopettajaliitto 2007.
<http://www.lastentarha.fi/pls/portal/docs/PAGE/LTOL/01LTOL/00LTOL/06JULKAISUT/TUTKIMUSRAPORTIT/LTOPULA.PDF>, viitattu 9.6.2008

Welander G, Svanström L, Ekman R. Safety Promotion - an Introduction. 2nd revised edition. Stockholm: Karolinska Institutet, 2004.

WHO. Ottawa Charter for Health Promotion, 1986.

http://www.who.int/hpr/NPH/docs/ottawa_charter_hp.pdf, viitattu 13.11.2007

WHO, World Health Organisation. Safety and Safety Promotion: Conceptual and Operational Aspects. WHO Collaborating Centre for Safety Promotion and Injury Prevention (Quebec) and WHO Collaborating Centre on Community Safety Promotion, Karolinska Institutet (Stockholm). Quebec, Canada, 1998a.

WHO. Health Promotion Glossary. WHO/HPR/HEP/98.1. Geneva, 1998b.

<http://www.who.int/healthpromotion/about/HPR%20Glossary%201998.pdf>, viitattu 15.5.2008

WHO, World Health Organisation. Child and adolescent injury prevention: a global call to action. Geneva, 2005.

WHO, World Health Organisation. Child and adolescent injury prevention: A WHO plan of action 2006–2015. Geneva, 2006.

Painamattomat lähteet

Henricson B. WHO Collaborating Centre/Swedish Association for Safe Communities. Puhe Safe Community Kouvola -julkistusseminaarissa 12.6.2008.

Tavaststjerna V. Liikenneturva. Liikenne koskee kaikkia. Esitys Kuntamarkkinoilla 13.9.2007.

LIITE 1

Valtakunnallisia toimintaohjelmia, linjauksia ja suosituksia

Lainsäädännön ohella lasten terveellisen ja turvallisen ympäristön merkitystä painotetaan useissa valtakunnallisissa ohjelmissa, linjauksissa ja suosituksissa. Ne sisältävät ohjeistuksia, tavoitteenasetteluja tai kriteereitä tapaturmien ehkäisyyn sekä terveyden ja turvallisuuden edistämiseen. Tähän on koottu näistä keskeisimmät.

Terveys 2015 -kansanterveysohjelma

Terveys 2015 -kansanterveysohjelmassa terveyden edistäminen nähdään laajana, yli hallintosektoreitten ulottuvana toimintana. Terveydenhuolto ei ole ainoa kansanterveyteen vaikuttava tahon. Kansanterveys määräytyy elämäntavoista, elinympäristöstä, tuotteiden laadusta, yhteisön terveyttä tukevista ja haittaavista tekijöistä. Ohjelmassa korostetaan, että vaikka imeväiskuolleisuus on Suomessa vähäistä, lapsilla on silti ehkäistävissä olevia sairauksia ja heille tapahtuu tapaturmia. Ohjelma painottaa päivähoidon, esiopetuksen ja peruskoulun roolin kehittämistä lasten terveyden edistämiseksi yhteistyössä vanhempien kanssa.

Terveyden edistämisen laatusuositus

Terveyden edistämisen laatusuosituksen (STM 2006:19) tarkoituksena on terveyden edistämisen toimintakentän jäsentäminen ja kuntien laadunhallintatyön tukeminen. Tavoitteeksi on asetettu väestön hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen nostaminen yhdeksi kuntien painopistealueista. Kunnan tulee edistää terveyttä kaikissa peruspalveluissaan. Esimerkiksi teknisen ja ympäristöpalvelujen suosituksiin kuuluvat turvalliset kevyen liikenteen väylät ja asuinalueiden kehittäminen turvallisiksi. Koulutusta ohjaava suositus ohjaa luomaan koulun fyysisen ympäristön turvallisiksi ja terveyttä edistäviä valintoja mahdollistavaksi. Yksi suosituksen sisältyvistä toimintalinjoista käsittää terveyttä edistävät toimintaympäristöt. Terveyttä edistävä toimintaympäristö on esteetön ja turvallinen. Tämä edellyttää muun muassa suunnittelua, kaavoitusta, riskikartoituksia, liikenteen kehittämistä, väestöryhmien tarpeiden huomioimista ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia.

Esimerkkejä terveyden edistämisen aihealueista on esitelty laatusuosituksen liitteissä. Yksi näistä koskee koti- ja vapaa-ajan tapaturmia. Lounamaan (2006, 57–58) mukaan lapset on yhtenä ikäryhmänä huomioitava tapaturmien torjuntatyön ohjelmissa. Lisäksi täytyy olla hankkeita, joilla edistetään kaikkein heikoimpien turvallisuutta. Lasten tapaturmavaarat on huomioitava rakennetussa ympäristössä. Kunnissa pitää huolehtia suosituksen mukaisista riskikartoituksista ja pelastussuunnitelmien tekemisestä. Samoin tulee järjestelmällisesti seurata tapaturmien ilmaantuvuutta ja niiden syntyyn vaikuttavia tekijöitä muun muassa päivähoidossa ja kouluissa.

Koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisyn tavoiteohjelma

Koti- ja vapaa-ajan tapaturmien torjuntatyön neuvottelukunnan työstämässä Turvallisesti kotona ja vapaa-aikana, Koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisyn tavoiteohjelma vuosille

2007–2012 (STM 2006:24) esitetään uudet valtakunnalliset tavoitteet ja toimenpidesuosituksukset. Yleiseksi tavoitteeksi on asetettu, että Suomen tulee olla Euroopan turvallisimaa maana vuonna 2015. Tavoiteohjelma sisältää 44 toimenpide-esitystä toiminnan vahvistamiseksi ja osaamisen sekä tilastoinnin kehittämiseksi.

Ohjelmaan sisältyvät myös ikäryhmittäiset toimenpide-esitykset ja niiden vastuutahot. Pienten, 0–6-vuotiaiden lasten tapaturmien ehkäisyksi esitetään neuvolaoppaan (STM 2004:14 Lastenneuvola lapsiperheiden tukena. Opas työntekijöille) mukaista ennaltaehkäisyä neuvoloissa ja Suomen Punaisen Ristin valmistamien neuvolaesitteiden käyttöönottoa. Päiväkodeissa tulee lisätä lapsille annettavaa turvallisuuskasvatusta ja päiväkotien turvallisuutta parantaa. Lisäksi erilaisissa yhteyksissä tulee tuoda esille vanhempien vastuuta lapsistaan.

Koululaisten ja nuorten tapaturmaturmien ehkäisytyöhön työryhmä esittää koulujen panostusta erityisesti välituntien, liikuntatuntien ja koulupihojen turvallisuuden edistämiseen. Kouluissa pitää seurata systemaattisesti tapaturmatilannetta ja vakavien tapaturmien ja tapaturmakuolemien tutkintakäytäntöjä kehittää. Kunnissa tulee vahvistaa nuorisotoimen sekä liikunta- ja nuorisojärjestöjen roolia tapaturmien ehkäisytyössä. Tapaturmien ehkäisyntavoitteet on kirjattava valtakunnalliseen nuorisopolitiikan kehittämisohjelmaan. Lisäksi täytyy selvittää koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan turvallisuustilanne ja valmistella niitä koskevat turvallisuusohjeet.

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007–2011 (2007) sisältää tavoitteita ja toimenpiteitä, jotka liittyvät lasten ja nuorten elinympäristöön. Toimenpiteinä esitetään muun muassa kunnille valmistettavia välineitä ja hyviä käytänteitä levitettäväksi leikkiä tukevan ja turvallisen asuin ympäristön luomiseen. Kuntien tietoisuutta lasten ja nuorten osallistumisesta oman elinympäristönsä suunnitteluun ja arviointiin edistetään. Liikenneonnettomuuksien vähentämiseksi tulee tehostaa yleisiä liikenneturvallisuustoimenpiteitä, edistää pyöräilykyypärien, heijastinten, turvavöiden ja lasten turvalaitteiden käyttöä sekä kiinnittää huomiota liikennekasvatukseen toteutumiseen opetussuunnitelmien perusteiden mukaisesti.

Hallituksen politiikkaohjelmat

Terveiden edistämisen politiikkaohjelma (2007) ja Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma (2007) ovat osa hallituksen strategia-asiakirjaa. Terveiden edistämisen politiikkaohjelmaan on sisällytetty koti- ja vapaa-ajan tapaturmien torjunta. Ohjelman mukaan koti- ja vapaa-ajan tapaturmat tulee priorisoida aikaisempaa kattavammin ministeriöiden linjauksissa, ja ehkäisy tulee nostaa samaan asemaan kuin liikenne- ja työtaturmien ehkäisy. Tämä edellyttää lainsäädännöllisiä ja rahoituspohjaan liittyviä toimia.

Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelman yhtenä tavoitteena on lasten ja nuorten hyvinvointia tukeva ympäristö. Sen saavuttamiseksi esitetään esimerkiksi hyvän kasvuympäristön turvaamista kaavoituksella ja rakentamisella, koulu- ja harrastematkojen turvaamista liikennesuunnittelulla ja maankäytöllä, turvallisuusopetuksen tehostamista kouluissa onnettomuuksien ja tapaturmien ehkäisemiseksi sekä kodin ja koulun yhteistyön tehostamista liikenneturvallisuuden arvostuksen parantamiseksi.

Kuntaliiton lapsipoliittinen ohjelma

Suomen Kuntaliiton lapsipoliittisen ohjelman Eläköön lapset (2000) mukaan lapsen toimintaympäristön on oltava turvallinen, mikä tarkoittaa muun muassa sosiaalisesti, fyysisesti ja henkisesti turvallisia mahdollisuuksia elämyksiin ja kokemuksiin. Ohjelmassa huomioidaan myös lapsen turvallisuudesta huolehtiminen päivähoitossa ja kouluissa sekä turvallinen arki- liikunta. Ohjelmalla on haluttu sitouttaa eri tahoja lapsipoliittisten päämäärien edistämiseen ja paikallisten toimenpideohjelmien laadintaan. Kuntaliitto suosittaa jäsenyhteisöilleen oman lapsipoliittisten ohjelmien laatimista ja käytännön kehittämisprojekteja. Samoin kunnille suositellaan kerran valtuustokaudessa tehtävää lasten ja nuorten hyvinvointiselontekoa, joka olisi pohja paikalliselle hyvinvointiohjelmalle tai lapsipoliittiselle ohjelmalle. Ohjelman näkökulma on ensisijaisesti turvallisuuden ja hyvinvoinnin edistäminen.

Sisäisen turvallisuuden ohjelma

Sisäisen turvallisuuden ohjelmassa (2008) määritetään poikkihallinnollisesti sisäisen turvallisuuden kehittämisen painopisteet, tavoitteet ja toimenpiteet. Kyseessä on valtioneuvoston hyväksymä periaatepäätös, jonka valmistelua on koordinoanut sisäasiainministeriö. Ohjelman tavoitteena on, että Suomi on Euroopan turvallisimaa maata vuonna 2015.

Yksi sisäisen turvallisuuden keskeisiä haasteita on tapaturmien määrä. Lapsiin liittyvänä toimenpiteenä muun muassa jokainen oppilas tulisi jatkossa suorittamaan turvallisuuskortin osana peruskoulutusta. Turvallisuuskortin suorittaminen antaisi oppilaille tiedollisia ja taidollisia valmiuksia arvioida arjen riskejä ja toimia onnettomuus- ja tapaturmatilanteissa. Lisäksi valmistellaan lapsiin kohdistuvan kuritusväkivallan vastainen valistusohjelma. Myös liikennekasvatuksen asemaa perusopetuksessa tullaan vahvistamaan. Tapaturmien ja väkivallan seuranta tullaan kehittämään liittämällä niiden seuranta kehitteillä olevaan avohoidon tilastointiin.

Kodin, vapaa-ajan ja liikkumisen turvallisuuden parantamiseksi esitetään useita toimenpiteitä. Näitä ovat esimerkiksi turvallisuusasioiden sisällyttäminen koulujen ja päiväkotien jokapäiväiseen toimintaan ja taajamaliikenteen rauhoittaminen jalan ja polkupyörällä liikkuvien turvallisuuden parantamiseksi.

Paikallisen turvallisuustyön kehittäminen

Sisäisen turvallisuuden ohjelmaan liittyen sisäasiainministeriön asettama työryhmä on laatinut valtakunnallisen mallin ja ohjeistuksen Paikallisen turvallisuustyön kehittäminen (2006). Työryhmä on esittänyt useita kehittämissuunnitelmia käytännön turvallisuussuunnitteluun. Malli käsittää muun muassa onnettomuuksien ja tapaturmien ennaltaehkäisyä, liikenne- ja vesiturvallisuuden parantamisen ja väkivallan vähentämisen. Lapset on huomioitu erikseen jalankulkijoina ja auton matkustajina, joiden turvallisuutta voidaan edistää parhaiten henkilöautoliikenteen turvallisuutta parantamalla. Lasten vesiturvallisuutta voidaan parantaa valistuksella, jossa viranomaisten ja vapaaehtoisjärjestöjen vastuuta olisi korostettava. Lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan on puututtava varhain ja toimittava tiiviissä yhteistyössä eri viranomaisten kesken.

Tieliikenteen turvallisuus

Liikenneturvallisuusasiain neuvottelukunta on valmistellut liikenne- ja viestintäministeriölle ohjelman Tieliikenteen turvallisuus 2006–2010 (2005). Ohjelman yleisenä tavoitteena on tieliikenteen turvallisuuden parantaminen kyseisellä aikavälillä. Tieliikenteessä kuolleiden ja vakavasti loukkaantuneiden määrää vähennetään jatkuvasti siten, että vuonna 2010 liikenneonnettomuuksissa kuolleiden määrä on enintään 250 kuollutta.

Tavoitteisiin pääsemiseksi on asetettu kuusi kärkihanketta: pääteiden kohtaamisonnettomuuksien vähentäminen, jalankulku- ja pyöräilyonnettomuuksien vähentäminen asutuskeskuksissa, nopeuksien hillitseminen, päihdeonnettomuuksien ja ammattiliikenteen onnettomuuksien vähentäminen sekä onnettomuuksien seurausten lieventäminen. Yksittäisiin toimenpiteisiin kuuluu lapsille annettava monipuolinen liikennekasvatus. Koululaisten liikenneturvallisuutta edistetään vapaaehtoisilla koulukohtaisilla liikennesuunnitelmissa. Liikennesuunnitelma sisältää koulumatkat, kouluympäristön turvallisuuden sekä liikennekasvatuksen ja sen olisi oltava osa kunnan liikenneturvallisuussuunnitelmaa. Tähän on käytettävissä esimerkiksi Turvalliset reitit kouluihin -hankkeen mallit. Kouluissa pyritään myös saamaan käyttöön polkupyörän kypäräkäyttösuositukset.

Kouluterveydenhuollon laatusuositus

Kouluterveydenhuollon laatusuosituksilla (STM 2004:8) halutaan varmistaa korkeatasoisen kouluterveydenhuollon toimintaedellytykset ja yhdenvertaisuuden toteutuminen maan eri osissa. Suositusten laatimisessa on huomioitu koululaisen ja hänen perheensä, kouluuyhteisön, kouluterveydenhuollon henkilöstön ja hallinnon näkökulmat.

Yksi suosituksesta koskee terveellistä ja turvallista kouluuyhteisöä ja -ympäristöä. Koululaisen ja perheen näkökulmasta oppimisympäristön tulee olla turvallinen, ja koululaiset pitää perehdyttää koulurakennuksen turvallisuusohjeisiin. Koululaisten pitää tuntea hätäpoistumistiet. Kouluuyhteisön näkökulmasta turvallisuus täytyy varmistaa säädösten edellyttämällä tavalla, ja tapaturmista, onnettomuuksista ja kuolemantapauksista tulee olla toimintaohjeet oppilashuollon suunnitelmassa. Lisäksi opettajien ja muun henkilökunnan ensiaputaitoja ja -valmiuksia tulee ylläpitää koulutuksella. Kouluterveydenhuollon ammattihenkilöiden näkökulmasta kouluterveydenhuolto osallistuu vaarojen ja haittojen arviointiin sekä tapaturmiin liittyvien toimintastrategioiden valmisteluun. Lisäksi kouluterveydenhuolto tekee tarvittaessa yhteistyötä opettajien työterveyshuoltohenkilöstön kanssa ja voi hyödyntää työpaikkaselvityksiä. Hallinnon näkökulmasta koulun työolot tutkitaan joka kolmas vuosi hyödyntäen työterveyshuollon työpaikkaselvityksiä.

Laatusuositus ohjaa myös vahvistamaan koululaisen terveystietoja ja edistämään terveyttä. Yksilö- ja ryhmäneuvonnassa tulee painottaa kansanterveyden kannalta keskeisiä aiheita, joista yksi on tapaturmien ehkäisy ja turvallisuus. Laatusuosituksen liitteenä on käytännön esimerkkejä kouluterveydenhuollon seurantakeinoista. Turvallisen kouluympäristön kannalta keskeistä on yhteistyö, kirjalliset suunnitelmat ja ohjeet, tarkastukset ja seuranta.

Koulujen ja oppilaitosten ympäristökriteerit

Opetushallituksen ynnä muiden (2003) laatimat Koulujen ja oppilaitosten ympäristökriteerit on kouluympäristön kestävä kehityksen tukemiseen laadittu ohjeisto, jonka perusteella myönnetään myös ympäristösertifikaatti. Kriteereihin kuuluvat muuan muassa, että oppilaitos on selvillä toimintaansa koskevista ympäristö- ja työsuojelusäännöksistä, seuraa ja päivittää tietoja sekä valvoo niiden noudattamista. Säännösten tulee näkyä toimintaohjeissa.

Oppilaitoksessa pitää tunnistaa mahdolliset vaaratekijät sekä onnettomuus- ja hätätilanteisiin liittyvät turvallisuus- ja ympäristöriskit. Kaikki tarvittavat toimenpiteet on tehtävä vaaratilanteiden ehkäisemiseksi. Toimintatavat ja vastuut on kirjattava selkeästi turvallisuus-suunnitelmaan ja työturvallisuusohjeisiin. Niiden on oltava helposti saatavilla, niistä on tiedotettava kaikille ja jokainen on perehdytettävä tarvittavaan toimintaan. Myös onnettomuusharjoitukset on suunniteltava ja toteutettava yhdessä viranomaisten kanssa.

Kriteereiden mukaan työilmapiiriä, viihtyisyyttä ja työterveyteen liittyviä asioita tulee arvioida henkilöstölle ja oppilaille suunnatuilla kyselyillä. Kyselyjen tuloksia hyödynnetään toimenpiteiden ja ympäristön suunnittelussa sekä kehittämässä. Vaarallisten aineiden käytön ja varastoinnin tulee olla ohjeiden mukaista ja selkeästi vastuutettua. Kaikki käyttäjät perehdytetään vaarallisiin aineisiin liittyviin työterveys- ja turvallisuusasioihin. Pakollisten kriteereiden ohella lisäpiteitä saa esimerkiksi tapaturmien vähäisestä lukumäärästä.

Turvallisuussuunnittelu sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköissä

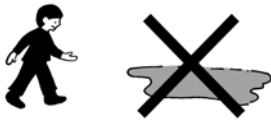
Sosiaali- ja terveysministeriön Turvallisuussuunnitteluopas sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköille (STM 2005:13) ohjaa yksityiskohtaisesti turvallisuussuunnitelman laadinnassa. Kyseessä on strateginen suunnitelma johtoa ja turvallisuushenkilöstöä varten. Turvallisuusohjeet tai -kansiot on vastaavasti tarkoitettu koko henkilöstölle. Suunnitelma perustuu riskien kartoittamiselle ja analysoinnille, joiden perusteella tehdään toimintaohjeet häiriötilanteita, kuten tapaturmia ja onnettomuuksia varten. Toimintayksiköt saavat ohjeita tapaturmariskien pienentämiseksi ja kehotuksen reagoimaan myös läheltä piti-tilanteisiin. Lapsen katoaminen on aina riskitilanne, jonka ehkäisy ja myös toimintaohjeet katoamistapauksia varten edellyttävät suunnittelua. Tapaturman ja sairauskohtauksen varalta pitää olla menettelytapaohjeet. Lisäksi tulee varmistaa riittävä ensiapukoulutus ja taitojen ylläpito sekä ensiapuvälineet.

LIITE 2

Haddonin malli

Haddonin malli tapaturmien ehkäisytyön keinoista (Haddon's 10 strategies, Andersson & Menckel 1995). Lähde: Kotitapaturmien ehkäisykampanja, www.kotitapaturma.fi

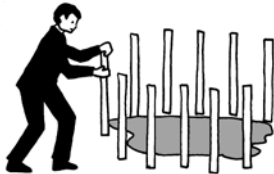
1. POISTA tapaturmavaaran aiheuttaja.

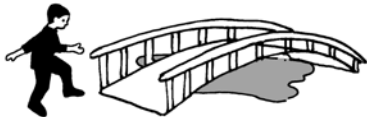
2. EROTA tapaturmavaaran aiheuttaja ja tapaturma-altis ihminen.

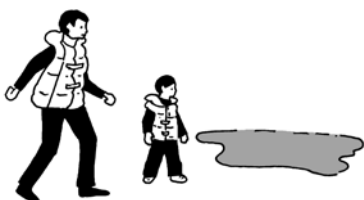
3. ERISTÄ tapaturmavaaran aiheuttaja.

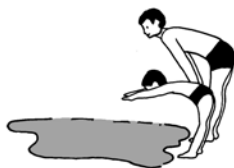
4. MUUTA tapaturmavaaran aiheuttajaa.

5. VARUSTA tapaturma-altis ihminen.

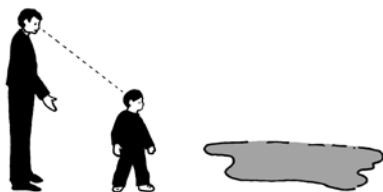
6. KOULUTA JA OHJAA tapaturma-altista ihmistä.

7. VAROITA tapaturma-altista ihmistä.

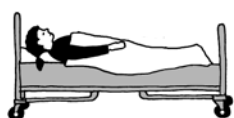
8. VALVO tapaturma-altista ihmistä.

9. PELASTA tapaturman uhriksi joutunut.

10. PARANNA JA KUNTOUTA tapaturman uhriksi joutunut.

LIITE 3

Aineistoja ja turvallisuuskasvatusta lasten tapaturmien ehkäisyyn

Autoliitto (www.autoliitto.fi)

- Tietoa ja vertailu lasten turvaistuimista
- Heijastinvertailu.

Duodecim (www.terveyskirjasto.fi)

- Terveyskirjaston kohdasta Sairauksien ehkäisy löytyy tietoa tapaturmista ja niiden ehkäisystä.

Folkhälsan (www.folkhalsan.fi/olycksfall)

- Förebyggande av skador -kirjaset: Handbok för dagvårdspersonal och familjedagvårdare, Handbok för skolpersonal, Handbok för hälsovårdspersonal ja Handbok för personal inom äldreomsorgen och hemvården. Www-sivuilla on saatavissa suomenkieliset versiot. Sivuilla on myös erilaisia tarkistusli ja sekä linkkejä.
- Varning här kan gå människor! Kirjanen siitä, kuinka lapset käsittävät liikennemerkkejä.

Kansanterveyslaitos (www.ktl.fi)

- Tapaturmaportaali, jossa tietoa ja työkaluja tapaturmien ehkäisyyn. Sisältää tietoa eri-ikäisten tapaturmista, tilastoja, koulutusta ja linkkejä ja ajankohtaisia tapahtumia.

Kotitapaturmien ehkäisykampanja (www.kotitapaturma.fi)

- Turvallisesti kotona. Ohjeita ja ideoita kotitapaturmien ehkäisyyn ja ensiapuun. Vihkonen sisältää tavallisimpia kotitapaturmien syitä, ohjeita niiden ehkäisemiseksi ja toiminta-ohjeita tapaturman sattuessa.
- Kotiympäristö turvalliseksi. Opas koulutus- ja neuvontatyötä tekeville. Sisältää myös tarkistuslistoja.
- Www-sivuilla 7–8-vuotiaille tarkoitettu opetusmateriaali Jepulis ja työkirja sekä 10–12-vuotiaille tarkoitettu Turvatalli.
- Koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisy elämänkulun eri vaiheissa -verkko-opiskelukurssi tapaturmien ehkäisytöön ammattilaisille.
- Artikkeleita ja oppaita esimerkiksi koulutapaturmien ehkäisyyn, ajankohtaisia tiedotteita, linkkejä.

Kuluttajavirasto (www.kuluttajavirasto.fi)

- Turvallisuusvinkkejä. Www-sivuilla muistilistoja tärkeistä asioista eri tilanteissa, esimerkiksi kotipihojen uima-altaat, leikkikenttien, lelujen, potkulautojen, trampoliinien, vappuotteiden ja yllätysmunien turvallisuus.
- Ostajan oppaat. Lapsiperheen opas, jossa on turvatietoa lapselle ostettavista tarvikkeista ja välineistä.

Kuopion yliopisto (www.uku.fi/laakekasvatus/)

- Tiedätkö lääkkeitä – lääketietoutta peruskoulujen lääkekasvatukseen.

Liikenneturva (www.liikenneturva.fi)

- Kulkunen. Lasten ja vanhempien oma liikennekirja -lehtinen lasten turvallisuuden edistämiseen liikenteessä.
- Turvauutiset on sähköinen uutiskirje ja tarkoitettu työkaluksi liikenneturvallisuuden parissa työskenteleville kasvattajille. Lähetetään internet-sivuna 2–4 kertaa vuodessa.
- Turvapupu.net on alle kouluikäisten lasten www-sivusto, jossa opetellaan liikkumaan turvallisesti liikenteessä.
- Vili Vyötiäisen Liikenneturkka -sivusto on tarkoitettu koululaisille sisältäen tehtäviä liikenneturvallisuusasioista.
- Kolhuitta kouluun I -aineisto on suunnattu esikouluun ja peruskoulun 1.–6. luokille ja sisältää kymmenen liikenneturvallisuusrastia. Kolhuitta kouluun II on vastaavasti tarkoitettu 7.–9. luokille.
- Koulun liikenneturvallisuussuunnitelma on nettiaineisto apuvälineeksi koulun liikenneturvallisuusasioiden hoitamiseksi.
- Liikennekasvatuksen työkalupakki -sivusto sisältää tietoa, toimintavinkkejä, koulutusta, aineistoja, kartoituslomakkeita ynnä muuta päiväkotien, koulujen ja oppilaitosten liikennekasvatuksen tueksi. Materiaalia voi vapaasti tulostaa ja monistaa opetuskäyttöön.
- Turvaa lapsen koulutie -opas on tarkoitettu taustatiedoksi ja aineistoksi vaaranpaikkakartoituksen tekijöille.
- Turvapuoti. Maksutonta ja maksullista aineistoa, myös sähköisessä muodossa. Esitteitä, julisteita ja painotuotteita eri ikäryhmille.
- Kirjasto, joka palvelee kaikkia liikenneturvallisuudesta kiinnostuneita.

Maatalousyrittäjien eläkelaitos Mela (www.mela.fi)

- Maatilan turvallisuuteen liittyvää aineistoa, jota voi tulostaa ja tilata.
- Lasten maatilapeli, jossa opitaan tunnistamaan maatilan vaaranpaikkoja
- Eväitä lasten ja nuorten turvaksi maatilalla -opas opintopiireille
- Onnelan maatila – puuhakirja lapsille
- Lasten turvallisuus maatilalla -esite
- Juhon tarina -videoelokuva.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto (www.mll.fi)

- Maksullisia opaslehtisiä esimerkiksi neuvoloissa jaettavaksi, nettisivuilla olevaa materiaalia ynnä muuta.
- Onko kotona turvallista? -opaslehtinen yhteistyössä Suomen Punaisen Ristin kanssa pienten lasten tapaturmien ehkäisyyn. Sisältää muistilistan vanhemmille.

- Ensiapu lasten tapaturmissa -opaslehtinen sisältää ensiapuohjeita lasten tapaturmiin, elvytysohjeet ja osion tapaturmien ehkäisystä.
- Lapsi ja väkivalta -opaslehtisessä kuvataan väkivallan ja kovakouraisen käsittelyn seurauksia lapselle ja ohjataan hakemaan apua.
- Lapsi eri ikävuosina -sarja (Barnets olika åldrar) ja Suomen Sydänliiton kanssa laaditut Terveys ja huolenpito -ikäkausikirjaset sisältävät viittauksia turvallisen ympäristön luomiseen ja tapaturmien ehkäisyyn.
- Tukea vanhemmille -sivusto
- Hyvä alku koulutielle. Hoivaa ja helli pientä koululaista on opaslehtinen koulun aloittavan lapsen vanhemmalle. Siihen sisältyy käytännön ohjeita turvallisuuden lisäämiseksi ja vaaran välttämiseksi. Opas on kuulunut ekaluokkalaisille jaettavaan Hyvä alku koulutielle -harrastuspussiin. Pussi on sisältänyt myös Turvallisesti koko päivän -pelin.
- Turvallisuustarkistuskaavakkeita: Koulupihan, Koulureitin ja Leikkiympäristöjen tarkastus.

Myrkytystietokeskus (www.hus.fi)

- Ensiapuohjeet myrkytystapauksissa sekä tietoa myrkytyksiin liittyvistä asioista.
- Lasten myrkytykset -kirja: ohjeet myrkytysten ensiapuun lapsiperheille.

Nuori Suomi (www.nuorisuomi.fi)

- Koulupihat lähiliikuntapaikkoina -opas koulupihojen kehittämiseen. Sisältää näkökulman tapaturmien ehkäisyyn.

Opetushallitus (www.oph.fi)

- Turvanetti-portaali on koulutukseen ja opetukseen tarkoitettu turvallisuustietouden sivusto opettajille, koululaisille ja opiskelijoille. Sivusto sisältää kaksi aihepiiriä: Yksilön ja yhteiskunnan turvallisuus ja Turvallinen kouluympäristö.
- Koulukuljetusopas. Laadittu yhdessä liikenne- ja viestintäministeriön, Suomen Taksiliiton, Linja-autoliiton ja Liikenneturvan kanssa.

Peda.net (www.peda.net)

- Jyväskylän yliopiston Koulutuksen tutkimuslaitoksen koordinoima tutkimus- ja kehittämishanke
- Erilaisia linkkejä aineistoihin, esimerkiksi luokan turvallisen pyöräretken suunnittelu.

Pelastustoimi, sisäasiainministeriö (www.pelastustoimi.fi)

- Turvatietoa
- Pelejä lapsille.

Stakes (www.stakes.fi)

- Koulutapaturmien ehkäisy -Ideakortti 5/05. Ohjeita ja ratkaisuja ammattilaisille koulutapaturmien ehkäisyyn

- Koulun hyvinvointikuvaus -Ideakortti 3/03. Koulun hyvinvointikuvaus on kehittämistyökalu, jossa kuvataan tiiviissä muodossa kouluyhteisön hyvinvointia. Se sisältää mm. turvallisuusosion ja hyvinvointikuvauksen avulla toimintaa voidaan kehittää, seurata ja arvioida.
- Ympäristön vaikutus terveyteen ja hyvinvointiin -Ideakortti 5/07. Menetelmä, jolla eri toimialat voivat tunnistaa työnsä terveystaakkoja sisältäen tapaturmien ehkäisyn.

Suomen Lastenlääkäriyhdistys ja Neuvolatyön kehittämis- ja tutkimuskeskus (www.suomenlastenlaakariyhdistys.fi, www.neuvolakeskus.fi)

- Käsiteltävä varoen! Esite vanhemmille vauvan hyvään ja turvalliseen hoitamiseen ja piteilyyn sekä ravistelun ja kovakouraisen käsittelyn vaaroista.

Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö (www.spek.fi)

- Aineistoa lapsille ja ohjaajille: videoita, dvd-levyjä, puuhakirjoja, ohjaajan/opettajan oppaita, kuvakirjoja, pinssi. Myös ruotsinkielisenä. Soveltuu parhaiten esi- ja alakouluikäisille. Kodin turvallisuuteen liittyen Älä sählää, Pellekaija Pum, paloturvallisuuteen Polttaa, polttaa, Pellekaija Pum, turvallisuusasenteeseen Lomalla ei munita, Pellekaija Pum. Lisäksi musiikkia cd-levyillä, paperinukketeatteri ja joulukalenteri.
- Pellekaija Pum Sirkusorkesteri -lastenmusiikkiyhtye kiertää muun muassa päiväkodeissa ja kouluissa.
- Siltä näyttää, palomestari Karhu. Kirja 5–10-vuotiaiden lasten valistamiseen, kuinka hätätilanteessa toimitaan oikein sekä lasten tutustuttamiseen pelastajien työhön.
- Eksyksissä-www-sivusto ja puuhakirja. Tavoitteena on helpottaa lapsen pelkoa ja häätännystä, opettaa oikeita toimintatapoja ja helpottaa eksyneen löytymistä. Tarkoitettu 4–10-vuotiaille.
- Palokuntanuoret-kursseja, 7–10-vuotiaille alkukursseja ja 11–14-vuotiaille tasokursseja. Alkukursseilla keskitytään palokuntaan ja kansalaistoimintaan ja tasokursseilla onnettomuuksien ennaltaehkäisyyn, palontorjuntaan ja ensiaputaitoihin.
- www.palonetti.fi sisältää aineistoa peruskoulun turvallisuuskasvatukseen sekä muille valistustyötä tekeville.

Suomen Punainen Risti (www.redcross.fi)

- Turvallisia vinkkejä vanhemmille -opaslehtiset ikäkausittain lasten tapaturmien ehkäisyyn, myös ruotsiksi.
- www-lastensivut
- Auta Eppua -cd-rom, opas kouluttajalle, lasten vihkonen ja opetuskuva-aineisto.

Suomen uimaopetus- ja hengenpelastusliitto (www.suh.fi)

- Vesiturvallisuustietoa ynnä muuta.

Sähköturvallisuuden edistämiskeskus (www.sahkoturva.info/)

- Lasten sähköisivut: Possu Töpseli (lasten sähkösäännöt), Pikku-Kallen sähkökoulu ja Sätky-peli.

Terveys ry (www.terveysry.fi)

- Turvis-peli. Lautapeli 6–10-vuotiaille liikenne-, tapa- ja terveystiedon opetukseen. Ohjaa ennakoimaan vaaratilanteita ja ottamaan vastuuta.
- Apsu-tontun terveystiedon oppikirja 1–2 luokille, jossa käsitellään muun muassa liikenneturvallisuutta ja liikuntaa.
- Terveysdekkarit. Terveystiedon oppikirja 3–4 luokille. Teemoina muun muassa väkivallattomuus ja ympäristön turvallisuus.

Esimerkkejä kuntien aineistoista

- Tampereella Atalan koulussa (www.koulut.tampere.fi/atala/) on tehty liikenneaapinen turvallista liikkumista ja koulumatkoja varten. Siinä on kuvattu turvalliset koulutiet reittiesi-
merkkien avulla. Aapinen jaetaan kaikille ensiluokkalaisille ennen koulun alkua ja se löy-
tyy myös koulun verkkosivuilta.
- Varsinais-Suomen aluepelastuslaitoksen (www.turku.fi >oikeus ja turvallisuus>varsinais-
suomen aluepelastuslaitos>lapsille: latinki ja hööki)) lastensivustolla on tietoa, tehtäviä ja
pelejä.
- Kotkan ja Pyhtään asukkaille suunnattu Nettineuvo-verkkosivusto (www.nettineuvo.fi).
Sisältää myös lasten tapaturmat ja niiden ennaltaehkäisyyn (Lapsi sairastaa>Tapaturmat).

LIITE 4

Koulutusta lasten tapaturmien ehkäisyyn

Kotitapaturmien ehkäisykampanja (www.kotitapaturma.fi)

- Koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisy elämänkulun eri vaiheissa -verkko-opetusmateriaali ammattikorkeakoulujen sosiaali- ja terveystieteiden opiskelijoille. Myös tapaturmatyötä tekevät tai muut kiinnostuneet voivat hyötyä materiaalista.

Liikenneturva (www.liikenneturva.fi)

- Aluetoimistoissa kouluttajia erilaisiin tilaisuuksiin, muun muassa turvakaukalon ja -istuinten opastusta.

Pelastusviranomaiset, esimerkkejä

- Sosiaali- ja terveydenhuollon turvakorttikoulutus (www.spek.fi), jossa painopiste on käytännön paloturvallisuus-, poistumisturvallisuus-, hätäensiapu- ja väkivaltatilanneosaamisessa.
- Tulikukko on turvallisuuskoulutusprojekti, jossa Keski-Uudenmaan pelastuslaitos (www.ku-pelastus.fi) kouluttaa koulujen henkilökuntaa huomaamaan vaaranpaikat ja puuttumaan niihin.

Suomen Punainen Risti (www.redcross.fi)

- kouluissa ensiapukoulutusta opettajille
- Turvapassi-koulutus työyksiköiden henkilökunnille. Sisältää ensiapu-, alkusammutus- ja uhkatilanneosiot
- ensiavun opetuspaketti, jonka avulla opettaja voi opettaa koululaisille ensiaputaitoja
- lasten kerhot, leirit ja ensiapukurssit
- taitomerkkien suoritus
- muu ensiapuun liittyvä koulutus.

Suomen Virtuaaliammattikorkeakoulu (www.amk.fi/fi/index.html)

- verkko-opinnot: Tapaturmien ehkäisy elämänkulun eri vaiheissa ja Lasten ja Nuorten tapaturmien ehkäisy.

Terveyden edistämisen keskus (www.health.fi)

- Tapaturmatärskyt on vuosittainen Järjestöjen koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisyhankkeen ja Kotitapaturmien ehkäisyhankkeen järjestämä seminaari. Seminaarissa on käsitelty myös lasten tapaturmia.

LIITE 5

Tapaturmien ehkäisykampanjoita

- **Liikenneturvallisuusviikko.** Opetushallituksen (www.oph.fi) teemaviikko, jolloin opetellaan liikennekäyttäytymistä.
- **Fillarimestari** - koululaisten liikenneturvallisuuskampanja on suunnattu 10–12-vuotiaille lapsille. Kilpailumuotoisen kampanjan tarkoituksena on tukea koulujen liikennekasvatustyötä. Joukkuekilpailussa kisataan ajotaidoista ja teoriasta. Yksi osatehtävä on aiheenmukainen piirustus. Kyseessä on kansainvälinen projekti, jota Suomessa organisoivat Autoliitto (www.autoliitto.fi).
- **Tapaturmapäivää** (www.tapaturmapaiva.fi) vietetään aina vuoden jonain 13. päivänä perjantaina. Tavoitteena on kiinnittää kansalaisten huomiota jokapäiväisten vaaratilanteiden välttämiseen. Valtakunnallisen päätapahtuman lisäksi tapahtumia on kunnissa. Useita järjestäjiä, muun muassa sosiaali- ja terveysministeriö.
- **112-päivä** (www.112-paiva.fi) on valtakunnallinen turvallisuustapahtuma, jota vietetään vuosittain 11.2. Tavoitteena on kiinnittää eri paikkakunnilla huomiota vahinkojen ja onnettomuuksien ennaltaehkäisyyn. Omat www-sivut, joissa on muun muassa informaatiota, materiaalia, pelejä lapsille. Kampanjaryhmään kuuluu esimerkiksi Hätäkeskuslaitos ja sisäasiainministeriön pelastusosasto.
- **Kotitapaturmien ehkäisykampanja** (www.kotitapaturma.fi). Pysyvä viranomaisten ja järjestöjen kotitapaturmien ehkäisykampanja: aineistoja, materiaalia ja tietoa.
- **Vesiturvallisuuden ja uimataittoa** liittyvät kampanjat. Suomen uimaopetus- ja hengenvastusliitto (www.suh.fi).

LIITE 6

Ulkomaisia lasten tapaturmien ehkäisyaineistoja

- **ENETOSH - European Network Education and Training in Occupational Safety and Health.** (www.enetosh.net) Sisältää muun muassa hyviä käytäntöjä ja työkalupakin.
- **American Academy of Pediatrics.** (www.aap.org/family/tippmain.htm) Ikäkausittaisia ohjeita ja opas neuvontatilanteisiin.
- **Health, Mental Health and Safety Guidelines for Schools** (www.nationalguidelines.org/index.cfm) Terveysteen ja turvallisuuteen liittyviä ohjeita kouluille.
- **EuroSafe. European Child Safety Alliance.** (www.childsafetyeurope.org) Monipuolisesti tietoa lasten tapaturmien ehkäisystä. Sisältää muun muassa listan erilaisista tapaturmista, niihin liittyvää tietoa ja ohjeistusta sekä vinkkejä vanhemmille.

MLL
MANNERHEIMIN
LASTENSUOJELULIITTO

Onni löytyy arjesta.